

"To su posebni životi, posebne ljubavi..." - žensko iskustvo intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem

Lukan, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:655297>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Dora Lukan

**"To su posebni životi, posebne ljubavi..." - žensko iskustvo
intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

**"To su posebni životi, posebne ljubavi..." – žensko iskustvo intimnog i
obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem**

Diplomski rad

Student/ica:
Dora Lukan

Mentor/ica:
Izv. prof. dr. sc. Valerija Barada

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dora Lukan**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom "**To su posebni životi, posebne ljubavi...**"- **žensko iskustvo intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. rujna 2023.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Teorijska koncepcija rada	2
2.1. Pomorci	2
2.2. Partnerice pomoraca.....	3
2.3. Elementi zajedničkog života	6
2.3.1. Komunikacija.....	6
2.3.2. Intimnost i zajedničke aktivnosti	7
2.3.3. Obiteljski život i odgoj djece.....	9
3. Metodologija	11
3.1. Predmet i cilj.....	11
3.2. Istraživačka pitanja	11
3.3. Metoda i uzorak	12
3.4. Prikupljanje i obrada podataka	13
4. Rezultati i rasprava	14
4.1. Komunikacija: značaj i dinamika	15
4.2. Svakodnevice.....	20
4.2.1. Četiri kantuna kuće	20
4.2.2. Njeno vrijeme	23
4.2.3. Povratak i (re)organizacija.....	25
4.3. Obiteljski život	27
4.4. Intima i emocije	31
4.4.1. Dvosjekli mač	31
4.4.2. Daleko od očiju, a blizu srca.....	33
5. Zaključak.....	37
6. Prilozi.....	40
Prilog 1. Tablica s osnovnim podacima o sugovornicima i intervjuima	40
Prilog 2. Obavijest o istraživanju	41
Prilog 3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.....	42
Prilog 4. Kodna lista	43
Prilog 5. Protokol istraživanja.....	45
7. Literatura.....	49

"To su posebni životi, posebne ljubavi..." – žensko iskustvo intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem

Sažetak

Pomorska je profesija vrlo zastupljena i tradicijski njegovana diljem svijeta i Hrvatske, a pomorski se posao smatra višestruko izazovnim. Jedan od najvećih izazova pomorskoga posla jest fizička razdvojenost od doma i obitelji. Priroda posla koja zahtjeva izmjenu faza fizičkog prisustva i odsustva ne obilježava samo život pomorca, nego i njegovih bližnjih. Fokus ovog istraživanja stavljen je na partnerice pomoraca, a cilj je bio ispitati njihovo iskustvo stvaranja i održavanja intimnog i obiteljskog života s partnerom pomorcem. Kroz dinamiku izmjene faza partnerova fizička prisustva i odsustva, metodom polu-strukturiranog intervjua, ispitivao se zajednički život para. Dobiveni rezultati prikazuju četiri ispitivana područja. Prvo jest komunikacija između para prikazana kroz značaj i elemente promjene tijekom faza. Drugo područje prikazuje organizaciju svakodnevice sugovornica u tri dijela: obveze i njihovo usklađivanje, slobodno vrijeme te vrijeme partnerova fizička prisustva. Treće područje daje uvid u obiteljski život obilježen partnerovim i očevim odlascima i dolascima, a posljednje u intimni život para prikazan kroz značaj intime u odnosu s partnerom pomorcem te emocionalna stanja kroz koja sugovornice prolaze. Zaključno, iz perspektive partnerice pomoraca, zajednički je život obilježen nizom izazova i na više razina zahtjevnih situacija, ali i pozitivnih elemenata od kojih je doživljaj ponovnih susreta i zajedničkih trenutaka posebno naglašen.

Ključne riječi: pomorac, fizičko odsustvo, partnerice pomoraca, komunikacija, svakodnevica, obiteljski život, intimnost

"These are special lives, special loves..." – female experience of intimacy and family relationship with a seaman partner.

Abstract

Nowadays, seamen's occupation is very much represented and nurtured from the long tradition of Croatia and many other countries in the world. It is considered challenging for more reasons than one. One of the biggest challenges that seamen face with is being away from their home and family. The nature of this occupation which entails exchange of physical presence and absence affects not only the lives of seamen, but also the lives of their family members. This research focuses on the seamen's female partners, and the goal was to examine their experience in achieving and maintaining intimacy and family life in their partnership. Through the dynamic of the physical presence and absence exchange, the relationship of the couple has been examined using the semi-structured type of interview. Gathered data show four different aspects of research. The first one is communication between the partners presented through the importance of communication and the changes it undergoes in the phases of exchange of physical presence and absence. The second aspect shows the subjects' organization of their everyday lives in three parts: daily obligations, free time, and the period of their partner's physical presence. The third aspect provides insight into the family life that is marked with the partner's/father's constant departures and arrivals, while the fourth aspect gives insight into the couple's intimacy and is presented through the importance of intimacy in the relationship with a seaman and the different emotional stages that the female subjects experience. In conclusion, from the perspective of seamen's female partners, shared life is marked by a series of challenges and demanding situations on multiple levels, but it also includes positive elements, with the experience of reunions and shared moments being particularly emphasized.

Key words: seaman, physical absence, seamen's female partners, communication, everyday life, family life, intimacy, emotions.

1. Uvod

Pomorac je svaki čovjek koji živi od plovidbe morem (Lončarić, 1981), a njegov posao naziva se kruhom sa sedam kora, opisujući ga tako teškim i mukotrpnim. Jedna od kora je i pomorčevo izbivanje, odnosno udaljenost od kuće i obitelji, što je otkriveno kao jedan od najvećih izvora nezadovoljstva pomorskim poslom (Slišković i Penezić, 2015). Izmjena faza fizičkog prisustva i odsustva ne obilježava samo život pomoraca, nego i njihovih bližnjih, posebice partnerica. Kroz narodni se govor, ali i literaturu, žene često nazivaju onima koje "drže tri kantuna kuće", a ženama partnericama pomoraca, pridodaje se i četvrti.

Niz dugu pomorsku tradiciju uvijek su uz pomorce postojale i partnerice, a njihovi odnosi već su postajali predmetom niza istraživanja. Ovaj specifičan odnos, koji kroz periode poprima oblik odnosa "na daljinu" zahtjeva i specifičnu organizaciju i razvoj. Razvoj i održavanje odnosa u kojem je jedan od partnera povremeno fizičko odsutan, izazovno je na više razina, od kojih se u literaturi najčešće navodi ona emocionalna. Emocionalno stanje oblikovano je, izazvano i prožeto nizom drugih područja osobnog i zajedničkog života, što ukazuje na potrebu dubljeg uvida u odnos pomorca i njegove partnerice, kako bi se u konačnici saznali svi nedostaci, ali i dobiti ove vrste odnosa.

Zajednički život u kojem je partner pomorac, a priroda posla zahtjeva njegova povremena fizička odsustva, predmet je ovog rada. Prvim zadatkom bilo je zajednički život para prikazati kroz područja koja će kao takva obuhvatiti njegovu srž. Vodeći se relevantnom literaturom i istraživačkom zanimacijom, odabrano je nekoliko interesnih područja, svrstanih u intimni i obiteljski život para. Prvo jest komunikacija između partnera, literaturom isticana kao temelj partnerskog odnosa. Potom, da bi odnos opstao neophodna je i intimnost i održavanje tijekom zajedničkih godina para. Odgoj djece tema je kojom ovo istraživanje izlazi iz domene intimnog i ulazi u domenu obiteljskog života, a organizacija i reorganizacija svakodnevice tema je koja prožima sve navedene i uvodi neke nove elemente kao što su primjerice zajedničke aktivnosti para. Dinamika ovih područja ispitivana kroz faze partnerova fizička prisustva i odsustva, nastoji pružiti pogled u pojedinačna iskustva parova i obitelji čiji je život obilježen dolascima i odlascima, iz perspektive onih koje dopraćaju i otpraćaju, partnerica pomoraca.

2. Teorijska koncepcija rada

Ovo poglavlje teorijski objašnjava temeljne pojmove istraživanja. Na samom početku pobliže će se objasniti tko je zapravo pomorac i način na koji se sklapaju pomorski ugovori. Pomorski ugovor određuje i vrijeme pomorčeve fizičke udaljenosti od obitelji čime se u radu približava raspravi o zajedničkom životu s partnerom koji je povremeno fizički odsutan. Prije opisa interesnih područja zajedničkog života nalazi se rasprava o partnericama pomoraca, čija je perspektiva intimnog i obiteljskog života fokus ovog istraživanja.

2.1. Pomorci

Riječ pomorac datira iz 17. stoljeća, a javlja se u više značenja: mornar, onaj koji putuje morem, onaj koji plovi morem te poznavalac mora. Onoga koji putuje morem ispravno je zvati moreplovcem, odnosno onim kojem je plovidba morem životno djelovanje kao što su primjerice istraživači. Svaki pomorac je i poznavalac mora, ali to ne znači i da je znanstvenik koji se bavi proučavanjem mora pomorac. Pomorac je svaki čovjek koji živi od plovidbe morem, odnosno onaj kome je to zanimanje (Lončarić, 1981).

Pomorska profesija jedna je od vrlo zastupljenih kako diljem svijeta, tako i u Hrvatskoj. Prema posljednjim podacima *Ministarstva mora, prometa i infrastrukture* za 2020. godinu, Hrvatska je imala oko 22 000 pomoraca, od čega njih 14 500 u međunarodnoj plovidbi hrvatskih i stranih zastava (URL 1). Ekstrinzični motivi odabira ove profesije vežu se uz mogućnost zapošljavanja i visinu primanja, a autori Slišković, Galić i Russo (2019) u tu kategoriju ubrajaju i tradicijske razloge koji bi istovremeno mogli biti svrstani i pod intrinzičnu motivaciju, zajedno sa snažnim interesom za prirodu i dinamiku pomorskog posla.

Pomorac se ukrcava na vremensko razdoblje od najviše 9 mjeseci, tijekom bilo kojih 12 mjeseci u godini, ovisno o zahtjevima plovidbe, području plovidbe i tipu broda. U iznimnim situacijama može biti ukrcan i na dulje razdoblje. Pomorac se zapošljava zaključivanjem ugovora, a ugovor se zaključuje na: neodređeno vrijeme ili određeno vrijeme koje ne može biti duže od 6 mjeseci ili pak na jedno ili više putovanja koja ne mogu trajati duže od ukupno 7 mjeseci, osim za vježbenike za koje se ugovor o zaposlenju može zaključiti i na rok do 12 mjeseci (Narodne novine).

Iz vremena trajanja ugovora, odnosno vremena provedenog na brodu i fizičke udaljenosti od kuće i doma, proizlazi nezadovoljstvo hrvatskih pomoraca, tvrde Slišković i Penezić (2015). Konkretnije, nezadovoljstvo ugovorom sastoji se od tri aspekta: vrijeme provedeno na brodu, nepovoljni omjer radnih i neradnih dana te nepoštivanje ugovora. Nezadovoljstvo najviše dolazi do izražaja kod pomoraca s nepovoljnim omjerom radnih i neradnih dana u ugovoru te s nepravilnim rotacijama u smjenama, kada pomorac primjerice ostane na brodu duže od očekivanog jer mu se ne može pronaći smjena ili ga se zove ranije na brod. Time im se narušava kvantiteta, ali i kvaliteta slobodnih dana. Ovaj stresor istaknut je kod onih pomoraca koji imaju vremenski duže ugovore. Pomorci s kraćim ugovorima, koji podrazumijevaju kraći boravak na brodu pa time i povoljniji omjer radnih i neradnih dana, problem nepravilnosti ugovora također vide kao najznačajniju negativnu radnu karakteristiku. Nedostatak slobodnih dana viđen je kao najveći problem ovoga posla jer nepovoljno utječe na vrijeme provedeno kod kuće, odnosno onemogućuje kvalitetan odmor i obavljanje obiteljskih i socijalnih obaveza.

2.2. Partnerice pomoraca

...Gotovo uvijek naša armada tamo pokupi 1000 ili 1200 ili 1500 galijota većinom sa zadarskih otoka gdje žene ostaju bez muškaraca...

- Citat iz knjige "*Jadranom i oceanima*" (Baras, 2008: 8).

Pomorski se poziv naziva kruhom sa sedam kora: uzrečica je to koja simbolizira težak i mukotrpan posao. Jedna od tih kora je i izbivanje, odnosno fizičko odsustvo od članova obitelji za vrijeme trajanja ugovora. Ritam života kojeg pomorci vode tako se odražava i utječe ne samo na njih nego i na njihove bližnje, posebice partnerice. Kroz literaturu, ali i u svakodnevnim raspravama, partnerice pomoraca često se nazivaju ženama koje čekaju ili onima koje "drže četiri kantuna kuće"¹.

¹ Kantun – ugao; U prenesenom značenju, žena obavlja sve obiteljske i kućanske obveze

Na doživljaj odlaska partnera pomorca utječe niz čimbenika, od kojih su jedan karakteristike ličnosti osobe, a zbog kojih se na određen način nosi s raznim životnim situacijama. Partnerov odlazak zasigurno jest jedna od stresnih životnih situacija zbog čega je važno, odnosno poželjno da je partnerica psihički uravnotežena osoba (Thomas, Sampson i Zhao, 2003). Odvajanje od partnera za vrijeme trajanja njegova ugovora povezano je s nizom reakcija živčanoga sustava i samim time usporedivo s modelom separacijske anksioznosti poznatog psihologa Johna Bowlby-a. Naime, separacijska anksioznost termin je koji se upotrebljava za opis ponašanja djeteta koje nije stvorilo sigurnu privrženost sa svojim primarnim skrbnicima, a zbog čega ima poteškoća prilikom odvajanja od njih. U takvim su situacijama karakteristične emocije tuge i ljutnje. Slično se, smatra Joan (1987) događa partnericama pomoraca prilikom njihova odvajanja, odnosno njegova odlaska. Čak i kod žena koje lakše podnose partnerov odlazak i fizičko odsustvo, javlja se određena doza anksioznosti. Ukoliko ona ne postoji, odnosno žene koje se previše dobro nose s partnerovim fizičkim odsustvom, autor smatra problematičnima. Prethodna tvrdnja upućuje na to da se od partnerica u određenoj mjeri očekuje pojava emocije tuge zbog partnerova odlaska, aludirajući tako na negativne aspekte pomorskoga posla. Teško nošenje sa situacijom može dovesti i do neuroloških poremećaja kao što su razdražljivost, poremećaj spavanja, gubitak apetita, a u konačnici dovesti i do depresije. Vrijeme prilagodbe je iz prethodno navedenih razloga od iznimne važnosti (Joan, 1987).

Dok je odvojenost od kuće i obitelji jedan od najčešćih izvora nezadovoljstva poslom pomorca, financijska stabilnost i sigurnosti primarni je izvor zadovoljstva (Slišković i Penezić, 2015). Posao pomoraca smatra se financijski isplativim stoga su materijalna sigurnost koju on omogućava jedna od prednosti pomorska posla kao i vrste zajedničkog života koje ovi parovi žive. Iz tog se razloga, uz partnerice pomoraca nerijetko veže i pretpostavka da većina njih nije zaposlena. Financijska sigurnost, osim što je povezana s osiguranjem osnovnih egzistencijalnih potreba kao i stanovanja te drugih materijalnih izdataka, pruža paru i mogućnost zaposlenja samo jednog od partnera. U konkretnom slučaju, omogućuje ženi koja, ako je i majka, potpunu posvećenost zajedničkoj djeci, a što partnerice pomorca mogu shvaćati kao "nadoknadu" djeci za očevu izbjavanje, odnosno fizičko odsustvo. Same partnerice pomoraca smatraju da financijsko zadovoljstvo koje se može steći pomorskim zanimanjem utječe na sveukupno zadovoljstvo u odnosu, odnosno da materijalna sigurnost doprinosi kvaliteti odnosa (Lučić, 2007).

Utjecaj rada na obitelj može se, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006), promatrati kroz dva modela: model zasebnih područja i model prelijevanja. Model zasebnih područja primijenjen je na modelu u kojem je muškarac, partner hranitelj obitelji te obavlja plaćeni rad izvan kuće, a žena, partnerica, obavlja sav neplaćeni rad unutar obitelji. Ipak, istraživanja pokazuju kako ova područja zapravo ne mogu biti "zasebna" jer se partnerovo zadovoljstvo ili nezadovoljstvo poslom odražava, odnosno prelijeva na obitelj te u konačnici utječe na kvalitetu odnosa, kao i života općenito. U toj situaciji dolazi i do prijenosa utjecaja na ostale članove obitelji, ponajprije partnericu. Budući da u tom slučaju partner izostaje iz radu unutar obitelji, partnerica obavlja rad koji se može smatrati "nevidljivim" (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Niz istraživanja pokazuje da u današnje vrijeme, koje se time razlikuje niz dugu pomorsku tradiciju, partnerice pomoraca u velikoj mjeri rade na razvijanju svoje karijere. Osim profesionalnog razvoja, partnerice pomoraca radeći ispunjavaju vrijeme do partnerova povratka. Konkretnije, posao se navodi kao element života koji partnerice pomoraca sprječava da "potonu" dok im partnera nema. Tako primjerice neke od sugovornica u istraživanju autora Thomasa, Sampsona i Zhao-a (2003) navode partnerovo izbivanje, odnosno fizičko odsustvo, kao presudan čimbenik u traženju zaposlenja. U istraživanju spomenute autorice Lučić (2007) većina sugovornica, odnosno partnerica pomoraca je bila zaposlena, no ističu stav koji po tom pitanju odašilje njihova okolina, smatrajući da njima posao nije potreban ili je bar manje potrebniji negoli drugima. Jedan od primjera koji navode jesu problemi u samim prijavama za posao, kao što je odbijanje i prepuštanje posla drugim "potrebnijim" kandidatima. Osim ovog izazova, kod onih koje su zaposlene, priroda pomorskog posla utječe i na sam odabir posla partnerice. One nerijetko traže fleksibilne poslove kako ne bi naišle na poteškoće u organiziraju dopusta za vrijeme kad se partneri vrate kući ili kako bi se mogle bolje posvetiti djeci, koja se već moraju nositi s povremenim odsustvom oca (Thomas, Sampson i Zhao, 2003).

2.3. Elementi zajedničkog života

Za daljnju razradu teme odabrano je nekoliko područja koja, iz istraživačke perspektive, zaokružuju zajednički život para. Ta se područja odnose na komunikaciju između para, intimnost u odnosu, obiteljski život te svakodnevicu, a u kontekstu ovog rada nastoje se istražiti i prikazati kroz dinamiku izmjene faza partnerova fizička prisustva i odsustva. Područje svakodnevice najšire je, čime omogućuje prožimanje svih ostalih odabranih područja, ali i osobni prostor partnerice pomoraca. U nastavku teorijske podloge rada opisat će se preostala odabrana područja te pružit prikaz dosadašnjih istraživanja interesnih područja u zajednici s partnerom pomorcem.

2.3.1. Komunikacija

Podjela i razmjena informacija jedno su od bitnih svojstava živih bića stoga je život čovjeka kao društvenog bića nezamisliv bez komunikacije. Jedna od vrsti komunikacije, interpersonalna, odvija se najčešće između dvoje ljudi te obuhvaća spektar odnosa koji se kreću od potpuno neobaveznih do najintimnijih, a način na koji se ona ostvaruje ovisi upravo o ulogama svakog od sudionika i društvenim normama koje se uz tu ulogu vežu (Tubbs, 2012, prema Skelac, 2015). Učinkovite međuljudske vještine omogućuju razvoj i održavanje relacijskih veza. Verbalnom ili neverbalnom komunikacijom izražavaju se misli, osjećaji i želje pa je ona tako temeljni dio partnerskog odnosa bez kojeg se ne može ostvariti intimnost (Hargie i Dickson, 2004). Komunikacijom pojedinci utječu jedni na druge na mentalnoj razini, odnosno razmjenjuju informacije koje mijenjaju njihovu svijest i ponašanje (Cepanec i Ljubešić, 2012) čime doprinose razvoju partnerskog odnosa i ispunjavaju postavljenih kriterija odnosa.

Komunikacija s partnerima na brodu, odnosno u periodu fizičke razdvojenosti od velike je važnosti iz nekoliko razloga: održavanje bliskih odnosa između partnera kao i partnera sa zajedničkom djecom, ublažavanje strahova i stresa te u svrhu poboljšanja morala. Zato je poboljšanje, odnosno napredak u komunikacijskoj tehnologiji, značajan čimbenik u odnosu parova koje dijeli more. Za razliku od pisma, koje je tijekom duge pomorske tradicije imalo ulogu glavnog načina komunikacije pa su ga neki nazivali i "duhovnom hranom", moderno je vrijeme omogućilo niz drugih komunikacijskih kanala kao što su e-mail, telefonski razgovori (Thomas, Sampson i Zhao, 2003) pa i putem društvenih mreža kao što su WhatsApp, Viber ili Facebook:

„Prvo moram reći, blaženi WhatsApp i onaj tko ga je izmislio. On je na drugom kraju svijeta, a možemo se čuti. Divota. Nije se još dogodilo da se ne čujemo. Možda dan, dva...al' što je to...prije majka nije znala za sina sve dok se ne bi iskrcao“ (URL 2).

Učestala komunikacija pruža partnerima mogućnost međusobnog izvještavanja o svakodnevnim životnim situacijama, čime se unaprjeđuje razvoj i održavanje odnosa i tijekom dugih izbjivanja partnera, odnosno dužeg vremena fizičke razdvojenosti. Osim toga, pomorcu pomaže da se osjeća aktivnim dijelom obitelji i kućanstva, a paru u pružanju uzajamne podrške (Thomas, Sampson i Zhao, 2003). Autorica Vejmelka (2020) navodi kako digitalno okruženje mijenja tradicionalne obrasce komunikacije u području partnerske komunikacije. Digitalna komunikacija može pozitivno doprinijeti partnerskom odnosu, ali istovremeno biti i kanal disfunkcionalnih komunikacijskih obrazaca. Primjerice autor Stubbs (2012) tvrdi kako je komunikacija licem u lice jedno cjelokupno iskustvo koje osim verbalne, sadrži i neverbalnu komunikaciju. Ona igra bitnu ulogu s obzirom na to da neverbalne poruke ponekad mogu u potpunosti zamijeniti verbalne, proturječiti im ili ih pak osnažiti. Zato su češći nesporazumi u pisanoj komunikaciji kada neverbalna izostaje (Skelac, 2015). Problem u komunikaciji s partnerom pomorcem može stvarati i fenomen "filtriranja informacija" koje se prenose. Konkretnije, neke partnerice imaju tendenciju prešućivanja određenih informacija koje bi njihove partnere mogle uzrujati, vezano za događaje i situacije u kojima im oni ne mogu pomoći s udaljenosti na kojoj se nalaze (Lučić, 2007).

2.3.2. Intimnost i zajedničke aktivnosti

Intimnost podrazumijeva specifičan oblik društvene interakcije u kojem se događa proces međusobnog samootkrivanja. Intimnost je istinsko poznavanje između dvoje ljudi, a svojom isprepletenošću s ugodnim emocijama, međusobnom brigom te bliskošću, predstavlja centralni aspekt bliskih odnosa. U ovoj posebnoj klasi društvenih interakcija, partner izražava osjećaje i sebi značajne informacije te se, kao rezultat partnerove pozitivne reakcije i iskazivanja poštovanja, osjeća shvaćenim, važnim i zbrinutim (Collins i Feeney, 2004). Kao emocionalna komponenta ljubavi, intimnost je posljedica dugotrajnog truda i pregovora. Sama ljubav, bez obzira na sve fascinacije koje pruža, nije dovoljna za razvoj i opstanak povezanosti, nego je potrebno dosegnuti i stupanj intimnosti (Pernar, 2010).

Postoje različiti pristupi u definiranju intimnosti. Prvi pristup je doživljava kao intimnu reakciju, odnosno ponašanje. Intimno ponašanje može biti verbalno i neverbalno. Verbalno intimno ponašanje podrazumijeva prepričavanje razmišljanja, uvjerenja i snova kao i povjeravanje delikatnih problema, tegoba te pokazivanje ranjivosti. Neverbalno intimno ponašanje ima dvije vrste. Prva je angažirano neverbalno ponašanje kao što su tjelesna blizina s partnerom, dugotrajno gledanje partnera, specifični izrazi lista, geste i gestikulacije, govor, intonacija itd. Druga vrsta je dodir, a koji se dijeli na uključivanje partnera (npr. grljenje), seksualni dodir i emocionalni dodir (npr. držanje za ruku) (Sexton i Sexton, 1982; Sternberg, 1986; Prager, 1995, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Drugi pristup intimnost gleda kao doživljaje poput bliskosti, ljubavi, brižnosti i osjećajnosti, a oni su usko su povezani i s intimnim odnosima, odnosno željom da se usreći voljena osoba.

Autorica Lučić (2007) kroz svoje istraživanje specifičnosti bračne zajednice s pomorcem, saznaje kako gotovo sve sugovornice partnerice pomoraca, smatraju svoje partnere najbližim osobama u životu s kojima mogu podijeliti sve probleme. Za održavanje bliskosti i intimnosti između partnera zaslužna je upravo kvalitetna komunikacija između njih. Iako odlazak i partnerovo izbjivanje, odnosno fizičko odsustvo, predstavlja najveći problem njegova posla, ponekad se upravo u tome kriju čar i kvaliteta odnosa. Odvojenost od partnera može i održavati iskru u odnosu te smanjiti mogućnost zasićenja, a vrijeme u kojem je on kod kuće mogu "intenzivirati" u odnosu na vrijeme koje bi potencijalno provodili zajedno da partner obavlja neki drugi posao. Vrijeme partnerova fizička odsustva neke partnerice doživljavaju kao vrijeme u kojem su bračni sukobi smanjeni, ali i kao vrijeme za njih u kojem "pune baterije" za partnerov povratak.

Osim što je otkrivena kao jedna od strategija održavanja uzbuđenja u vezi, zajedničke aktivnosti u vezi važne su i za održavanje intimnosti i bliskosti. Interaktivne i uzbuđujuće aktivnosti stvaraju nova iskustva i repliciraju ugodne osjećaje koji se javljaju na samom početku veze za vrijeme upoznavanja s partnerom. U ranijim fazama veze, uzbuđenje je prisutno zbog same novosti i pobuđenosti formiranja veze. Vremenom pobuđenost nestaje, a količina informacija koju parovi dijele se bitno smanjuje. Parovi mogu održavati visok stupanj zadovoljstva u vezi upravo kroz stimulirajuće aktivnosti, koje tako pomažu u prevladavanju rutine koja se javlja u kasnijim fazama odnosa. Parovi motivirani za održavanje veze na visokoj razini upuštati će se u aktivnosti na većoj razini negoli dijeljenje važnih informacija o sebi, premda je komunikacija i dalje vrlo važan element odnosa (Aron i dr., 2000). Aktivnosti mogu

biti pustolovne kod partnera koji su avanturistički nastrojeni, spontane koje se događaju ne očekivano i na brzinu te romantične i seksualne (Malouff i dr., 2015).

Autor Dodig (1988), u svome istraživanju saznaje kako neki pomorci ipak najviše svog slobodnog vremena provode najčešće sami, potom s ostalima, a što podrazumijeva prijatelje i poznanike, a onda tek s obitelji i rodbinom. S druge strane, Lučić (2007) navodi kako se u vremenu koje pomorci provode kod kuće nastoji intenzivirati vrijeme provedeno u zajedničkim aktivnostima s obitelji. Na prvo se mjesto stavlja provođenje vremena s djecom ukoliko ona postoje, a potom sve zajedničke aktivnosti partnera, od izlazaka preko seksualnih aktivnosti do druženja s prijateljima. Ipak, život ima svoj ritam na koji često nije moguće utjecati i u vrijeme boravka kod kuće, što se navodi kao problem koji se postavlja pred aktivnosti partnera, odnosno njihovo zajedničko vrijeme.

2.3.3. Obiteljski život i odgoj djece

Osim predbračnih čimbenika i očekivanja budućih roditelja, za dobar doživljaj roditeljstva vrlo je važna i podjela poslova i dužnosti oko djeteta, posebice nakon njegova rođenja. Angažmanom u brizi oko djeteta stječe se roditeljska kompetencija i pozitivno samopoimanje kao roditelja. U većini brakova dolazi do izrazitije rodne podjele kućanskih poslova, međutim sada na "majčinske i očinske", a muževa potpora i konkretna pomoć ženi, kao i ne pretjerano posesivan angažman majke oko djeteta, vrlo su važni čimbenici za dobar doživljaj roditeljstva (Cowan i Cowan, 2000; Levy-Shiff, 1994, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Partnerice pomoraca kao najveći nedostatak načina njihova zajedničkog života navode upravo suprugovo izbivanje, odnosno fizičko nesudjelovanje u svakodnevnom odgoju djece i odlukama vezanih uz njih. Konkretno, proces odgajanja djeteta opisivan je kao najteži i najzahtjevniji dio u kojem se najviše osjeti nedostatak partnera u vrijeme njegova boravka na brodu (Lučić, 2007).

U vrijeme partnerova fizička odsustva, partnerica, odnosno majka preuzima i dio očeve odgovornosti za odgoj djece, predstavljajući djeci jedinog fizički prisutnog roditelja. Iz tog razloga partnerice pomoraca nerijetko navode kako imaju previše brige oko djece, ali i iskazuju strah za djetetov pravilni razvoj. Figura oca bespogovorno je važna tijekom čitava odrastanja, a njegovo odsustvo može izazvati brojne psihosomatske probleme u djece, kao što su problemi u ponašanju, poteškoće u školi, nervoza, nedostatak samokontrole, tuga, strah za oca itd. Dodatnim zadatkom za majku postaje i pomoć djetetu u balansiranju emocijama (Rosenfeld,

Rosenstein i Raab, 1973), a istraživanja pokazuju kako odlazak partnera pomorca teže podnose partnerice s mlađom djecom (Thomas, Sampson i Zhao, 2003).

Nakon pomorčeva povratka kući potrebna je reorganizacija svakodnevnog ritma u obitelji. Članovi obitelji nadaju se kompenzaciji propuštenog na sve načine, konkretnije, očevi za vrijeme koje su bili odvojeni od svoje djece i partnerice, a partnerice i za napetost doživljenu tijekom samostalnog boravka s djecom. Djeca imaju očekivanja od oca koji se vratio kući i roditelja koji su se ponovno spojili (Rosenfeld, Rosenstein i Raab, 1973). Djeca se, osobito ona mlađa, mogu osjećati izgubljeno pri povratku oca te ih u nekim slučajevima ne doživljavati pretjerano bliskima, što govori i o potrebi za ponovnim uspostavljanjem odnosa roditelj-dijete (Thomas, Sampson i Zhao, 2003).

Viljoen i Muller (2012) navode kako život pomorca oblikuju sile. Sile koje ih vraćaju kući i tjeraju od života na moru, a onda ih vraćaju nazad na more i pritom guraju od njihovih obitelji. Njihovi životi tako su osuđeni na postojanje između tih sila. Ambivalentnosti emocija koje prožimaju njihov život svjedoči to što dugotrajno izbjivanje za posljedicu može ostaviti i osjećaj nemira kad se pomorac predugo nalazi kod kuće te žudnju za vraćanjem na more. Stripp (2011, prema Viljoen i Muller, 2012), ovaj fenomen objašnjava putem obrasca kružne interakcije tijekom kontakta pomoraca s obitelji. Prvo je razdoblje "medenog mjeseca" u kojem je u prvom planu sreća zbog povratka kući i gledanja na svijet kroz "ružičaste naočale". Nakon toga, dinamika i organizacija života počinju se vraćati u svoju uobičajenu konstantu, prilikom čega se pomorac može osjetiti kao "autsajder" u uobičajenim situacijama. Pomorcu često nedostaje autoritet koji je u obitelji stvorila njegova partnerica.

U nizu istraživanja pomorskog načina života i njegova utjecaja na obiteljske i partnerske odnose, uočen je manjak onih koja se bave iskustvom partnerice pomoraca, čija perspektiva postaje fokusom ovog rada. Ovim se istraživanjem nastoji prikazati način života oblikovan stalnom izmjenom faza partnerova fizička prisustva i odsustva kako bi se potaknulo na razvoj daljnjih istraživanja ove problematike te u konačnici dublje ispitalo i razvijalo razumijevanje za jednu od "sedam kora" pomorskoga posla.

3. Metodologija

3.1. Predmet i cilj

Predmet ovog istraživanja jest specifičnost intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem, čija priroda posla zahtjeva kontinuirano izmjenjivanje faza fizičkog prisustva i odsustva.

Cilj istraživanja jest uvid u žensko iskustvo stvaranja i održavanja intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem iz njene vlastite perspektive, s obzirom na kontinuirano izmjenjivanje faza njegovog fizičkog prisustva i odsustva.

3.2. Istraživačka pitanja

Na temelju prethodno navedenog cilja istraživanja, postavljeno je ukupno pet istraživačkih pitanja vezanih uz iskustvo intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem:

1. Kakvo je partneričino iskustvo komunikacije u odnosu i zajedničkom životu obilježenom redovitim fazama fizičkog prisustva i odsustva partnera pomorca?
2. Koju ulogu partnerica pridaje intimnosti u odnosu i kako se ona održava s obzirom na redovite faze fizičkog prisustva i odsustva partnera pomorca?
3. Kakvo je partneričino iskustvo i koju važnost pridaje provođenju zajedničkog vremena s obzirom na redovite faze fizičkog prisustva i odsustva partnera pomorca?
4. Kakvo je partneričino iskustvo zajedničke brige oko djece s obzirom na redovite faze fizičkog prisustva i odsustva partnera pomorca?
5. Kako iz partneričine perspektive izgleda njena svakodnevnica i kako se ona mijenja kroz redovite faze fizičkog prisustva i odsustva partnera pomorca?

3.3. Metoda i uzorak

S obzirom na predmet i cilj istraživanja, provedeno je kvalitativno istraživanje koje omogućuje dublji uvid u istraživačku temu iz perspektive sugovornika. Korištena je metoda polu-strukturiranog intervjua. Polu-strukturirani intervjui temelji se na vodiču za intervjui, odnosno protokolu koji sadrži popis tema i pitanja, obuhvaćenih iz istraživačke perspektive odgovarajućim redoslijedom. Osim protokolom postignute strukture, metoda polu-strukturiranog intervjua omogućuje istraživačku slobodu postavljanja dodatnih pitanja koja proizlaze iz razgovora sa sugovornikom. Time se zadržava kontrola, ali i pokazuje spretnost i kompetentnost istraživača (Bernard, 2006). Zbog kombinacije strukturiranosti i fleksibilnosti, ova se metoda smatra se relevantnom u provedbi istraživanja kojem je cilj ispitati iskustvo intimnog i obiteljskog života. Strukturiranost se postigla originalno konstruiranim protokolom, podijeljenim u četiri tematske cjeline (Prilog 5), a fleksibilnost metode dopustila je modifikacije za vrijeme trajanja intervjua koje u konačnici pružaju detaljniji uvid u ispitivana iskustva.

Uzorak istraživanja činilo je ukupno 8 sugovornica (Prilog 1), partnerica pomoraca. Raspon njihovih godina je od 27 do 53 godine, a u partnerskom su odnosu najmanje 9, a najviše 37 godina. Za što bolji uvid u dinamiku intimnog i obiteljskog odnosa, kroz kontinuirane faze partnerova fizička prisustva i odsustva, istraživalo se iskustvo žena koje sa svojim partnerom pomorcem imaju djecu te žive u istom kućanstvu. Sve sugovornice žive s partnerom i djecom u samostalnom kućanstvu. Ukupno 4 sugovornice imaju po jedno dijete, 3 sugovornice imaju dvoje djece, a jedna ima troje djece. Što se tiče dobi djece, elementa koji se pokazao važnim za gotova sva četiri ispitivana područja intimnog i obiteljskog života, prema korištenoj periodizaciji², dvoje djece nalazi se u razdoblju dojenačke dobi (od rođenja do 2. godine) dvoje u razdoblju ranog djetinjstva (2.-6. godine), jedno u razdoblju srednjeg djetinjstva (6.-11. godine), četvero u razdoblju adolescencije (11.-20. godine) te četvero u razdoblju rane odrasle dobi (20.-40. godine). Vrsta ugovora koji partner odrađuje, odnosno vrijeme njegova fizička odsustva kreće se u rasponu od 2 tjedna (jedna sugovornica), 3 mjeseca (pet sugovornica), 4 mjeseca (jedna sugovornica) do najdužih 6 mjeseci (jedna sugovornica).

² Korištena periodizacija: Berk, Laura E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razdoblja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

3.4. Prikupljanje i obrada podataka

Stupanje u kontakt sa sugovornicama odvijalo se preko društvenih mreža i zajedničkih poznanika. U travnju 2023. godine objavljen je oglas na *Facebook* stranici "*Sveučilište u Zadru (studenti)*". U oglasu je navedeno da se traže sugovornice, odnosno partnerice pomoraca, u svrhu provedbe istraživanja u sklopu diplomskog rada. Na oglas se odazvala jedna sugovornica, u kontakt s 4 sugovornice stupljeno je preko zajedničkih poznanika, a do preostalih 3 putem metodom snježne grude, koja podrazumijeva da su sugovornice upućivale na druge osobe koje odgovaraju traženom uzorku, odnosno dale njihov kontakt. Gotovo sa svima ostvaren je početni kontakt preko društvene mreže *WhatsApp*. Prilikom prve komunikacije, sugovornicama je objašnjena svrha istraživanja uz molbu da svojim sudjelovanjem pomognu u njenom ostvarenju.

Kroz travanj i svibanj 2023. godine, provedeno je ukupno 8 intervjua. Od toga 7 uživo na nekom od mjesta prikladnim za razgovor, a jedan online putem preko aplikacije *Zoom*, s obzirom na to da se radi o sugovornici koja boravi u manjem gradu Sjeverne Dalmacije. Svi ostali intervjui provedeni su na području većeg grada Sjeverne Dalmacije, mjestu boravka istraživačice i sugovornica, iako to nije bio uvjet. Prije provedbe intervjua sugovornicama su podijeljene ili u slučaju online intervjua mailom poslane, *Obavijest o istraživanju* (Prilog 2) i *Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju* (Prilog 3). Raspon trajanja intervjua kreće se od 31 minutu do 1 sat i 25 minuta. Intervju u trajanju od 1 sat i 25 minuta, vremenski najduži od svih, bio je ujedno i prvi proveden. To je istraživačka očekivanja postavilo na višu razinu u kontekstu trajanja intervjua, ali i dovelo u pitanje sadržajnu kvalitetu drugih, značajno kraćih. Ipak, nakon obrade svih intervjua potvrđeno je nastojanje što detaljnije obrade svih protokolom pripremljenih tema, a raspon njihova trajanja kao i sadržajna kvaliteta, ovisi o otvorenosti sugovornica i spremnosti na iznošenje situacija iz njihova privatna, odnosno intimna i obiteljska života. Intervjui provedeni uživo snimljeni su aplikacijom za snimanje zvuka na mobitelu, a snimač zvuka na računalu koristio se za online intervju. Potom su svi intervjui transkribirani u *MS Word-u*, nakon čega je slijedio proces kodiranja. Prvo je uslijedilo deskriptivno, a potom i tematsko kodiranje (Prilog 4). Kodiranjem su dobivene četiri tematske cjeline: *Komunikacija: značaj i dinamika; Svakodnevnica; Obiteljski život te Intima i emocije*.

Transkripti i zvučni zapisi pohranjeni su na primjeren način. Identitet sugovornica poznat je samo istraživačici te su njihovi podaci anonimizirani u transkriptima razgovora. Prilikom prikaza njihovih odgovora u raspravi, koristit će se kratice od S1 do S8. Anonimnost je potrebna kako bi se zaštitili podaci sugovornica te poštovala etičnost istraživanja.

4. Rezultati i rasprava

Intimni i obiteljski život, iz perspektive partnerice pomorca, istraživao se kroz nekoliko odabranih ključnih područja. Svako od njih se pak, nastojalo istražiti kroz dinamiku izmjena faza fizičkog prisustva i odsustva partnera. Dobiveni rezultati omogućili su grupiranje nalaza u četiri tematske cjeline, relevantnih prethodno postavljenim ciljevima. U prvoj temi raspravlja se o značaju komunikacije u odnosu s partnerom pomorcem kao i svim razlikama kroz faze njegova fizička prisustva i odsustva. Naziv teme je: *Komunikacija: značaj i dinamika*. Druga tema, pod nazivom *Svakodnevnica*, najšira je tematska cjelina koja zahvaća čitavu organizaciju i reorganizaciju svakodnevnog života sugovornica u skladu s prirodom partnerova posla. Ova se tema dijeli na tri podteme, obrađujući obveze i izazovnosti svakodnevica sugovornica, njihovo slobodno vrijeme te povratak partnera i shvaćanje zajedničkog vremena. Treća tema odnosi se na *Obiteljski život* te prikazuje sugovornicu kao majku partnericu pomorca i utjecaj partnerova posla na obitelj. Posljednja tema naziva *Intima i emocije* bavi se intimnošću para koji je često fizički razdvojen kao i emocionalnim stanjima koje ta razdvojenost izaziva kod partnerica.

4.1. Komunikacija: značaj i dinamika

Intervju je započeo raspravom o komunikaciji. Odabrana je kao prvo ispitano područje iz istraživačkog promišljanja o istoj kao krovnoj temi i sferi zajedničkog života, čija je važnost neupitna za sve ostale. Komunikacija s drugima je, navode Hargie i Dickson (2004) urođena predispozicija ljudi, koja omogućuje stvaranje relacijskih veza. U partnerskom je odnosu temelj stvaranja intimnosti i time neizostavan element kvalitetnih i dugotrajnih odnosa. Svakodnevnom komunikacijom prenose se informacije, misli, stavovi, osjećaji, želje, potrebe i sve ono što iz pojedinčeve unutrašnjosti izlazi i pohranjuje se u odnosu između dvoje ili više ljudi. Na samom početku razgovora o komunikaciji, sugovornice su upitane o svrsi komunikacije između njih i partnera. Iskazi i mišljenja koja se kreću u sličnom smjeru, pružaju mogućnost izdvajanja komunikacije kao temelja razvoja i rasta odnosa. U životu partnerice pomorca ona poprima i neko novo ruho. Sugovornice je tako ističu kao neizostavan element koji ih povezuje s partnerom kad je on fizički odsutan, pruža im sigurnost i potvrdu njegove psihičke prisutnosti, ali i daje mogućnost da partner bude uključen u situacije iz svakodnevnog života obitelji.

„Komunikacija nam je jako bitna i to nam je bio temelj da to sve bude kako treba...bez komunikacije mislim da bi bio problem doslovno na svakodnevnoj bazi. Znači ta komunikacija je nas zbližavala“ (S5).

„...on je meni sigurnost, jako velika sigurnost i kad on nestane, tj. kad ode, sva moja sigurnost ode. I meni je jako bitno da se mi možemo stalno lijepo čuti, da ja dobivam tu neku, kako bi ti rekla, da znam da je tu, iako nije fizički tu, da osjetim njegovu prisutnost“ (S2).

„Sve, sve se mora znati i to što smo dugo odvojeni i jednostavno, da radimo zajedno i onda tako u suglasnosti jedan s drugome pravimo neke planove i tako neke stvari što se tiče odgoja djece“ (S6).

Već se na samom početku dakle istakla važnost komunikacije u konkretnoj situaciji, odnosno u odnosu s partnerom pomorcem. Ovaj, kao što ga sugovornice navode, ključan element takve vrste odnosa, nastojao se istražiti kroz dinamiku faza partnerova fizička prisustva i odsustva. Prva promjena jest očekivano ona u komunikacijskim kanalima, ali samim time i količini komunikacije. Ona se u vrijeme partnerova boravka na brodu odvija putem online kanala pa sugovornice tako navode pozive, SMS poruke, kao i poruke i video-pozive na društvenim mrežama, od kojih se najviše ističe WhatsApp. Dok je kod nekih takva vrsta komunikacija moguća na svakodnevnoj bazi, druge se povremeno susreću s problemom "satelitske tišine". Ovaj nedostatak trenutne povratne informacije, što je jedna od glavnih karakteristika interpersonalne komunikacije, svjedoči promjeni naravi komunikacije u digitalnom okruženju koju navodi i autorica Vejmelka (2020) prilikom rasprave o digitalnoj komunikaciji u partnerskom odnosu. Važno za naglasiti jest kako se percepcija i značaj koji sugovornice daju količini komunikacije s partnerom u vrijeme njegova fizička odsustva, razlikuje upravo ovisno o raspoloživim komunikacijskim kanalima s kojima su se sugovornice služile kroz godine. Sugovornice čiji partneri plove duži niz godina, a koje zahvaća i vrijeme prije tehnološkog razvoja i mogućnosti kakvima se raspolaže danas, uspoređuju ih s pismom, koje Thomas, Sampson i Zhao, (2003) u svom radu spominju kao duhovnu hranu pomorca i partnerice, kao jedini načinom komunikacije koji je njima svojevremeno bio dostupan. Iz tog razloga današnje online komunikacijske mogućnosti naglašavaju kao pozitivan aspekt te se manje osvrću na probleme koji se pritom događaju. Smatraju time i kako mlađe partnerice pomoraca ne shvaćaju u potpunosti komunikacijske pogodnosti koje su im pružene.

„...moja je sreća što stvarno možemo komunicirati dok on izbiva i to u nije bitno koje doba dana“ (S1).

„Znači on ima neograničeni internet na ovoj firmi na kojoj je sad, pozivi, poruke, video-pozivi...“ (S3).

„Bude ono, oni upadnu nekad u tu satelitsku tišinu i nema onda opće telefona. Odnosno nema signala pa recimo 10-15 dana bude potpuni tajac, ne možeš ih dobit. To bude rijetko, prije me frustriralo, to je bilo baš teško, užasno“ (S7).

„Na početku plovidbe nismo mogli biti u komunikaciji zato što onda nismo imali ovo što imamo danas, mobitele i tako to. Tu je bio problem i onda je to bilo sve pisma i takve stvari...Kad sam ja pisala mužu, on je pisma dobiva u 3 mjeseca i njega su ta pisma čekala u nekoj luci i on bi onda dobio ne znam, možda zna je dobiti po 30 pisama. To je bila ta komunikacija“ (S5).

Promjena koju se nastojalo temeljitije ispitati jest ona u kvaliteti komunikacije. Kod većine sugovornica komunikacija s partnerom za vrijeme njegova fizička odsustva jest rjeđa, ali što ne govori nužno i o njenoj sadržajnosti. Ipak, neki odgovori ukazuju na problematiku manje sadržajnih informacija. One su posljedica tehnološki i vremenski ograničene komunikacije prilikom koje se u kraćem roku nastoji podijeliti s partnerom što veći broj informacija. Zanimljivost se krije i u izražavanju potrebe za komunikacijom. Obzirom kako su na početku razgovora sugovornice izdvojile komunikaciju kao jedan od temeljnih elemenata odnosa općenito, a dodatnu vrijednost daju joj kao partnerice pomoraca koji su mjesecima fizički odsutni, jasna je njihova potreba za njenom učestalosti i kvalitetom. No, neke od njih navode kako je one više iniciraju. To se s jedne strane može pripisati većem broju obiteljskih i socijalnih obveza koje obavljaju, a što s druge strane otvara i pitanje partnerove potrebe za uključenosti u život obitelji u periodu fizička odsustva. Da su iskustva različita i da ih ovo istraživanje kao takva uspijeva obuhvatiti, govori činjenica da ima i sugovornica čiji partneri češće iniciraju komunikaciju upravo iz potrebe da, u periodu fizičke odsutnosti, budu što više psihički prisutni.

„Pa da znači, kad je na brodu to su, puno je rjeđa komunikacija, puno više komuniciramo preko poruka. Ja komuniciram više nego on, ne znam dal je to neka muška stvar, ali ono generalno meni treba više ta komunikacija nego njemu“ (S2).

„...čak je više to s njegove strane inicirano jer normalno on je tamo di je pa mu fali. Tako da on stvarno češće inicira komunikaciju, ja se svaki slobodni trenutak javim“ (S8).

„A dva različita svijeta, prvo on kad je na brodu bude satran i umoran i kako bi ti rekla nema uopće razumijevanja za neke stvari koje se doma dešavaju...mislím bitno mu je ali ono ‘nemoj me opterećivati s tim sad jer ja imam važnijih stvari, važnijih problema“ (S2).

Posljednji odgovor dovodi do jedne od ključnih karakteristika u komunikaciji sugovornica s njihovim partnerom koja se kroz ovo istraživanje otkriva, a slaže se i s nalazima autorice Lučić (2007): filtriranje informacija. Naime, kroz odgovore dijela sugovornica otkriveno je kako nerijetko dolaze u situaciju da svome partneru ne govore pojedine informacije nastojeći ih tako zaštititi od neugodnih osjećaja koje bi iste mogle stvoriti. Jedan od njih je i osjećaj nemoći koji se kod partnera javlja u trenucima kada članovi obitelji prolaze kroz manje ugodne životne situacije, a oni im iz daljine ne mogu pomoći. Prešućivanje informacija ili pak njihovo ublaživanje sugovornica naziva "bijelim lažima" te ih smatra i nepisanim pravilom partnerica pomoraca.

„To je neko nepisano pravilo valjda kod tih pomoraca, ne govori se nešto što je baš ružno, ajmo reći ružno. Mislim, normalno da je sad neki stres, ne daj Bože neke nesreće, normalno da će se to reći, ali neke male bijele laži kako ja kažem, to se ne kaže. Ali onda kad dođe doma, u prva dva dana većinom sve rečem, znači bilo mi je to, to, to i to“ (S6).

„Filtrirala bi informaciju u smislu ne znam, kad je nešto na što stvarno on ne može utjecati, a znam da bi ga možda uzrujalo, a meni je rješivo...samo to nepprisustvo kako bi rekla, ono kao da želi više od onoga što može sudjelovati, a ne može“ (S8).

Ovaj element komunikacije javlja se s namjerom kako bi jednu stranu, odnosno jednog partnera zaštitio od negativnih osjećaja, ali jedan odgovor upućuje na to kako se drugu stranu njima može izložiti. Konkretnije, sugovornica smatra kako se izlaže se opterećenju sebe same. Iz tog razloga neke od sugovornica odlučne su u potrebi potpune komunikacije koja sprječava sakrivanje i odgađanje informacija i time se zapravo približava onoj kad je partner fizički prisutan, odnosno u vrijeme kada boravi kod kuće i kada se komunikacija većinski odvija licem-u-lice.

„Kad su neki sukobi, ako se nešto zakačim s nekim, neke stvari biram što ću govorit jer ga ne želim opterećivati, a onda opet s druge strane previše sebe opteretim i onda zna često puta doći meni do prezasićenja“ (S2).

„...mi smo sad stvarno toliko zajedno da nemam ono kočnicu neću ga ići zamarati. Ne, dapače, i meni je isto teško. Sama sam s dvoje djece znači tu bude svega stvarno, tako da ne, šta mi je na srcu i mislim definitivno povjerim s njim. Nema ono "ajme meni oće se uzrujat, oće bit nervozan posle ne, ne mogu ja tako funkcionirati". Jednom mu nisam rekla kad sam auto slupala (smijeh)... (S3).

Kao najčešće teme komunikacije između partnera u vrijeme njegova boravka na brodu, odnosno fizička odsustva, navode se obiteljske situacije i obveze, što partnera održava uključenim u svakodnevna zbivanja unutar obitelji. Ove teme ostaju prioritarnima i u vrijeme partnerova boravka kod kuće. Ipak, posebni istraživački interes bio usmjeren na njih kao par kao i "nju" i "njega". Konkretnije, zanimalo me koliko, u periodima partnerova fizička odsustva, razgovaraju o njima kao paru kao i koliko partnerica govori o svojim emocijama i potrebama. Iako su se djeca izdvojila kao prioritarna tema, neki parovi uspijevaju pronaći vremena i prostora da kroz komunikaciju izraze svoja unutarnja stanja. U tom dijelu se dijelu prvi put ulazi u raspravu o intimi para, elementu koji se u ovom istraživanju zasebno ispitivao s obzirom na to kako se iz istraživačke perspektive smatra važnim područjem zajedničkog života para. Razgovorima o emocijama obje strane te njima kao paru, motiviraju se za lakše prevladavanje izazova koje svakodnevica donosi u vrijeme fizičke razdvojenosti te razmišljaju o zajedničkim danima koji su pred njima.

„Kad je na brodu znači djeca, šta se događa kod djece, njihove obaveze i nekakvi planovi šta ćemo i di ćemo kad dođe. A kad je doma tema kao i svakog drugog para: di ćemo ići, šta ćemo ručat, jesi platio ovo, svakodnevno. Nema razlike pomorac ne, znači kad je doma, živi se, radi se najnormalnije planove i obaveze“ (S3).

„Pa često, često potužimo se jedno drugome, požalimo, tješimo, bodrimo, ljutimo se, živciramo, znači apsolutno ono miks svega“ (S3).

„...kad smo i jedan i drugi malo lošije volje, onda se bustamo na način ‘još malo doći ćeš, pa ćemo onda ovo, pa ćemo ići negdi, pa ćemo napraviti, kupiti ovo ono’ na taj način se nekako motiviramo, dosta mi pričamo o našim nekim osjećajima“ (S2).

Nakon iscrpne rasprave o partneričinom iskustvu komunikacije s partnerom pomorcem, a čiji je zajednički život obilježen redovitim fazama njegova prisustva i odsustva, može se zaključiti da je komunikacija u životu ovih parova isprepletena je dinamičnom niti izazovnih, ali i stabilnih i zadovoljavajućih trenutaka. Dok su kod nekih parova, u vrijeme partnerova fizičkog odsustva, količina i kvaliteta komunikacije smanjene naspram one u vrijeme njegova prisustva, odnosno boravka kod kuće, druge govore o redovitoj i opširnjoj komunikaciji prilikom koje se vodi računa o partnerovom psihičkom prisustvu, odnosno uključenosti u intimni i obiteljski život. Tako neke sugovornice ne biraju koje informacije će prenijeti svojim partnerima, dok neke ovu filtraciju rade kako ih ne bi opteretile situacijama u kojima im oni

fizički ne mogu pomoći. Ono u čemu se sve sugovornice slažu jest važnost komunikacije za održavanje zdravog i kvalitetnog odnosa, a posebnu joj vrijednost daju u periodu partnerova fizička odsustva. Teme o kojima najviše komuniciraju u to vrijeme jesu većinom one koje se tiču obiteljskih i drugih svakodnevnih obveza. Time se ne razlikuju previše od onih o kojima pričaju za vrijeme partnerova fizička prisustva, odnosno boravka kod kuće, ali neki parovi ipak pronalaze prostora unutar komunikacije za razgovor o njihovom odnosu, kao i sugovornice o svojim emocijama.

4.2. Svakodnevice

4.2.1. Četiri kantuna kuće

Na temelju svih provedenih intervjua saznajem kako je starost djece glavni element organizacije svakodnevice sugovornica. Sugovornice s mlađom djecom koja se nalaze u kategoriji ranog i srednjeg djetinjstva te perioda puberteta i adolescencije, kao najizazovniji dio svoje svakodnevice u vrijeme partnerova fizička odsustva navode upravo brigu i obveze oko djece. Rosenfeld, Rosenstein i Raab (1973), kazali su kako žena, odnosno majka, preuzima dio partnerove odgovornosti, predstavljajući djeci jedinog fizički prisutnog roditelja za vrijeme očeve plovidbe. Ove riječi potvrđuju i moje sugovornice, smatrajući da u periodu partnerova fizička odsustva u određenim situacijama preuzimaju cjelovitu roditeljsku ulogu, a koja sa sobom po potrebi nadodaje i neke druge. Njihovi dani organizirani su u skladu s potrebama i obvezama djece te su sugovornice u periodu partnerova fizička odsustva gotovo u potpunosti posvećene djeci i njihovom pravilnom razvoju. Uz roditeljske obveze izvršavaju i sve kućanske te kod nekih sugovornica poslovne, što u konačnici rezultira i nedostatkom slobodnog vremena, odnosno vremena između u kojem bi se posvetile sebi.

„On kad ode ja sam njima sve, znači ja sam mama ja sam tata. A kao mama obavljaš sva zanimanja, znači stvarno i majstor, doktor, pedagog, tako da to je baš neki pritisak, spoznaja da je sve na tebi“ (S3).

„Buđenje ujutro u 6 uri, nakon toga ti vozim njega u vrtić, nakon vrtića se vraćam na poluotok idem na posao. Do 4 sata sam na poslu, u 5 sati mi ga donesu iz vrtića, kupe ga svekar i svekrva. Onda idemo doma, pojedemo, malo se poigramo, okupam ga i spavanje. I još mi ostane ura dvi za sebe, a to koristim da malo počistim i to je to“ (S2).

„...ne uspijevam sebe nekad ni kosu da operem, ništa šta se ženskih stvari tiče znači ništa...moram imati kako mi je doktorica rekla, minimalno uru vremena za sebe moram naći jer ću poluditi“ (S2).

Roditeljske se obveze u vrijeme kad je partner fizički prisutan mogu podijeliti, stoga je za sugovornice važno da u periodima njegova fizička odsustva imaju nekoga na koga se mogu osloniti, odnosno nekoga tko im može pomoći u brizi oko djeteta. Neke od njih suočavaju se s nedostatkom ovakve vrste pomoći i podrške što je posebice problematično kod sugovornica koje imaju malu djecu, a pritom su i zaposlene. Radi se uglavnom o sugovornicama koje su rodom iz drugih gradova u kojima žive i njihovi roditelji, braća i sestre te ostala rodbina, a koje navode kao pomoć koja nedostaje. Sugovornice koje pomoć imaju ili su imale napominju kako se uglavnom radi upravo o tim drugim članovima njihove obitelji ili susjedima, dok plaćenu pomoć spominju u kontekstu dječjeg vrtića ili "tete čuvalice" u jednom od slučajeva.

„...osjećaš se kao u nekom kavezu, a nikog nema. To je meni najgore jer ja nemam nikog svog tu. Ajde da ja imam bratiće sestrične pa da se ja mogu s malim otići poigrati tamo, ali nemam“ (S2).

„Nama je problem što nema meni neka osoba skupiti dijete iz vrtića jer vrtić radi do 4ipo i onda ja moram trčati po nju u vrtić ako je gužva ili nešto. Može se dogoditi da ja ne stignem na vrijeme po nju, ili recimo ako je bolesna ili nešto, ako je to neka sad sitna prehlada i ja ipak ne otvorim bolovanje nego budem na poslu, e onda se moram organizirati“ (S1).

„Baba i moja mama, i svekrva mi je dolazila. Mama je radila, svekrva bi ono malo manje zato što je imala od njegove sestre dicu pa je s njima više bila, ali eto...išle su u vrtić. Dala sam ih u vrtić rano s 3 godine, makar su mogle ostat do 5, dala sam ih s 3 da odahnem“ (S6).

Dane koji se ponekad čine kako to one nazivaju kaotičnima, u kojima su često u utrci same sa sobom, smatraju zaslužnima za razvoj vještine organizacije. Organizacija se kroz razgovore spominjala kao ključ kontrole u balansiranju roditeljskim i drugim životnim obvezama kao što su one kućanske ili poslovne. Ona je i prva u nizu pozitivnih elemenata koje sugovornice navode kao posljedice života obilježenog fazama partnerova kontinuiranog fizičkog odsustva. Navode kako su zahvaljujući istome postale samostalnije i sposobne rješavati probleme koji im se nađu na putu. Naučile su i strpljenju i prihvaćanju da ne mogu imati kontrolu nad svim situacijama te da za svako rješenje postoji prigodno vrijeme.

„To je odlika nas mama, žena pomoraca. Ne znam, curi špina "ajme što ću sada", ja u tom trenu već znam di ću, što ću, što god treba. Mene ljudi nazovu "di ću ovo nabavit?" i onda ja pristupam informacijama, čupaš se...organizirala sam se skroz, samostalna sam jako“ (S6).

„Znam popraviti valjda sve živo, prije nisam mislila da ću znati ono po kući te neke sitne popravke, auto, jednostavno primoran si ono, to ti postane normalno“ (S3).

„...a strpljenje, ja sam bila jako nestrpljiva i znaš ono tip sam osobe koja mora odma i sada sve i riješiti i organizirati, sve se mora znati i tako da to me jako naučilo strpljenje i kako se nositi sa nemogućnošću utjecanja na situaciju ili na osobu. Kako prihvatiti generalno stvari koje su van kontrole. To je za mene bila baš velika velika lekcija“ (S7).

Može se zaključiti kako se izazovi svakodnevice u periodu kada je partner fizički odsutan uglavnom odnose na ispunjavanje roditeljskih obveza. Rasprava o odgoju djece bila je namijenjena za sam kraj intervjua te se odrađivala kao zasebna i posljednja tema. Ipak, kroz čitav naš razgovor, odnosno kroz sve intervjuom zahvaćene teme protezalo se ispunjavanje roditeljske uloge i potreba djece. U temi svakodnevice sugovornica u periodu partnerova fizička odsustva, djeca se ističu kao glavni akteri njene organizacije i tijeka. Osim izazova balansiranja između roditeljskih, kućanskih i drugih obveza te vremena za sebe, susreću se i nedostatkom fizičke pomoći oko djece. Ipak, način života obilježen izmjenom faza partnerova fizička prisustva i odsustva, naučio ih je dobroj organizaciji, samostalnosti, strpljenju ali i lakšem prihvaćanju i prilagođavanju životnim situacijama kakve one jesu.

4.2.2. Njeno vrijeme

Fokus ovog istraživanja jesu partnerice pomorca. Ispitivanjem njihove perspektive svakodnevice u vrijeme partnerova fizička odsustva, saznajem kako su one fokus stavile na njihovu zajedničku djecu. Zanimalo me ipak te ustrajem u tome da ispitam kako izgleda vrijeme u kojem se mogu posvetiti sebi, čime se bave u vrijeme između svih drugih obaveza, što ih to opušta i veseli. Većina sugovornica spomenula je barem jednu aktivnost. Osim sporta koji se istaknuo kao glavni kanalizator stresa, sugovornice se rado družu s prijateljima, odlaze u šoping ili kozmetičke tretmane itd. Također, vrijeme u kojem je partner na brodu ponekad se ističe i kao prednost jer se može posvetiti aktivnostima koje u vrijeme njegova boravka kod kuće smanjene, kao što je primjerice posjećivanje prijatelja u drugim gradovima. Napominju kako razumiju važnost svih ovih trenutaka i da su oni jedna vrsta pomoći u očuvanju fizičkog i psihičkog zdravlja.

„Idem na trening, treniram 3, 4 puta tjedno. Naravno kave s frendicama, šoping, raznorazni tretmani, ali ajmo reći sport. To je nešto za mene i kad je on tu i kad nije, to je ono baš za mene, za dušu, tih sat vremena o ničem ne razmišljam, tako da pozitivna energija i izbacivanja stresa, neka obavezica moja“ (S3).

„...ali onda vidiš da sad nekako radiš sve ono što ipak kao par ne možeš, mislim možeš ali znaš ono...onda bi ja išla okolo, posjećivala prijatelje, ono nije mi bilo loše, evo nije mi bilo loše da“ (S7).

U periodu partnerova boravka kod kuće, odnosno periodu njegova fizička prisustva, sve sugovornice posvećuju manje vremena ovim aktivnostima, nastojeći tako provesti s partnerom većinu svog, odnosno zajedničkog vremena. Ovaj fenomen jedna sugovornica naziva "zlatnim kavezom". Ni jedna se pak ne odriče tih aktivnosti u potpunosti.

„To ti je kod mene, svi me zezaju da me zatvori u zlatni kavez. To je naš, možeš negdi staviti, jako zanimljivo zapravo zvuči. Zapravo, u kavezu si, ali ti je zlatan, znači dobro ti je“ (S6).

Posao i rad čine važan dio svakodnevice zaposlenih sugovornica, a na odluku onih nezaposlenih, utjecao je partnerov posao, odnosno specifična priroda njegova posla. Za neke je to bio logičan slijed događaja te nisu vidjele korist od svog zaposlenja. Konkretnije, vrijeme koje bi morale posvetiti svome radu ograničavalo bi količinu i kvalitetu vremena provedenog s djecom i u roditeljskim obvezama. Istovremeno ih partnerov posao ih dovoljno financijski osigurava. S druge strane ta se nezaposlenost zarad brige o obitelji gleda kao žrtvovanje vlastite karijere. Jedna od zaposlenih sugovornica ne radi u svojoj struci zbog fleksibilnosti koju joj trenutni posao omogućava, a koja je iznimno važna zbog brige oko djeteta u trenucima partnerova fizička odsustva. O ovoj karakteristici govore i autori Thomas, Sampson i Zhao (2003), odnosno nalaz njegova istraživanja kako partnerice pomoraca traže fleksibilnije poslove kako bi se mogle posvetiti brizi oko djeteta, ali i partneru u periodu njegova boravka kod kuće.

„Njegov posao i njegov izbor posla definitivno utječe na moj posao. Ja sam završila fakultet, ali ja radim posao za plaću za koju radim jer taj posao meni trenutno odgovara jer nam je blizu, živim tri minute, tri sekunde. Zbog njega (dijete) mi je, nema prijevoza, opet je ta neka sigurnost, mogu uvijek na bolovanje, ne mogu dobit otkaz, a opet ta neka plaćica kakva je pokriva nam bar režije u slučaju da se njemu nešto dogodi. Nisam ja oduševljena tim poslom...ne znam, poanta cijelog mog školovanja se izgubila, kako bi ti objasnila. Trenutno se izgubila, možda se jednog dana to promjeni, ali trenutno ne znam“ (S2).

"Njeno vrijeme" potpoglavlje je kojim se nastoji odmaknuti od obiteljskih i kućanskih obveza sugovornica i prikazati druge aktivnosti kao što su posao i provođenje slobodnog vremena. Dio sugovornica ovog istraživanja u radnom je odnosu, a njihov stav kao i stav preostalih sugovornica prema poslu i radu pod utjecajem je partnerova posla, odnosno svih dobrobiti, ali i nedostataka koje on nosi. Za one sugovornice koje rade posao je važan element svakodnevnog života te se vrijeme provedeno na poslu i u radu gleda kao vrijeme "bijega" od užurbanosti svakodnevice koju stvaraju obiteljske i kućanske obveze. Svoje slobodno vrijeme sugovornice provode u različitim aktivnostima od sporta do druženja s prijateljima. Te aktivnosti ne zanemaruju u vrijeme partnerova povratka i boravka kod kuće, ali priznaju kako im posvećuju manje vremena kako bi ga što više provodile s partnerom.

4.2.3. Povratak i (re)organizacija

Partnerov povratak sugovornice su ushićeno nazivale "novom godinom" ili pak svojim vlastitim godišnjem odmorom. Sve sugovornice ističu kako se partner pri povratku intenzivno uključuje u obiteljske i kućanske obveze pa ih tada zajednički dijele, dok ih u nekim slučajevima on u potpunosti preuzima. Sugovornice tada prikupljaju energiju za njegov ponovni odlazak i period u kojem će određene obveze morati ispunjavati same.

„A kad je on kod kuće nema, ja dobijem 3, 4 kile u ta 3 mjeseca. Znači on je tip muškarca koji kuha, čisti, presvlači djecu dok su se trebala presvlačiti. On kad dođe počinje moj godišnji, ali doslovno znači ono vozi, razvozi, kućanstvo, obaveze, tako da ne da podijelimo nego sve prebacim na njega i skupljam snagu jer znam da će opet otići i da će opet sve pasti na mene. Nije mu problem nakon svega toga, zaželi se i onda on kad kuha to nije ono sad ne znam, krumpir i meso, nego to su onda neki ono specijaliteti, nešto posebno. Tako da on guštira u kuhanju“ (S3).

Ipak, partnerov povratak može biti konfuzan trenutak za sugovornice i njihovu zajedničku djecu. Dok Rosenfeld, Rosenstein i Raab (1973), u kontekstu reorganizacije pri povratku navode probleme na koje nailazi partner i otac kao što su gubljenje autoriteta i kompenziranje propuštenog, od partnerice i majka saznaje se iduće. Kroz mjesece koje provode bez svojih partnera, sugovornice zajedno s djecom uspostavljaju određen ritam svakodnevice. Ta se svakodnevica mijenja u periodu partnerova povratka i boravka kod kuće što zahtjeva stalnu reorganizaciju. Ono je izraženije kod sugovornica čiji partneri imaju kraće ugovore, a posebice ga ističe sugovornica čiji je partner fizički odsutan dva tjedna. Svoj život i život njihove obitelji naziva drugačijim u periodu partnerova boravka na brodu od onog kad je kod kuće.

„Znači kad on ode i da ja skužim da sam ja opet sama s njima i da sve na meni jedno 2 tjedna sigurno sam ja izgubljena, kuham kavu za dvoje, znam ga zazvat, znam da tražit...“ (S3).

„Pa nije samo rutina nego jednostavno, imaš svoj život, mislim svoj život, drugačiji je život kad je on na brodu, drugačiji je kad je on doma. Uvijek se moraš prešaltavati iz jednog u drugo. U početku kad si već bia navika na jedan način života pa se moraš prilagođavati na drugi, bilo je teško“ (S4).

U periodu partnerova fizička prisustva posebni istraživački interes bio je zajedničko vrijeme para. Osim što su otkrivena kao jedna od strategija održavanja uzbuđenja u vezi, zajedničke aktivnosti u vezi važne su i za održavanje intimnosti i bliskosti (Aron i dr., 2000), a što može dobiti na dodatnoj važnosti u slučaju zajedničkog života u kojem je partner često fizički odsutan. To prepoznaju i sugovornice ističući kako nastoje svaki mogući trenutak provoditi zajedno s partnerom. U drugim je istraživanjima pokazano kako se u vrijeme pomorčeva boravka kod kuće na prvo mjesto stavljaju aktivnosti i vrijeme provedeno s djecom (Lučić, 2007), dok moje sugovornice navode samostalno vrijeme para kao vrlo važan element odražavanja bliskosti. Ono se pokazuje kao problem kod parova s mlađom djecom, posebice onom predškolske dobi, dok ga parovi sa starijom djecom uspijevaju pronaći više. Ipak, većina ih uspijeva organizirati samostalne aktivnosti, a jedna od sugovornica sa svojim partnerom često odlazi na izlete i putovanja što paru omogućuje fokus jedno na drugog te se smatra iznimno bitnom stavkom u odnosu s partnerom pomorcem.

„Kad bi on došao doma kad su dica bila malena, znači ono što su oni imali obaveze kao mislim škola i već kako je to išlo, vikendima smo znali ići kod bake na selo, onda smo išli na izlete, ne znam ono dica su išla na treninge pa smo njih pratili. Znači, sve to vrijeme koje smo mogli u znači biti provodili smo zajedno“ (S5).

„Provodimo dosta vremena sami i to je velika stvar. Mislim, normalno i s djecom, ali normalno s godinama više sami. Planiramo, odemo negdi, odemo sami i budemo 3 dana sami i ne želimo s nikim komunicirati. To je nekako uvik kod nas najbitnije i to je bitno u svim tim vezama s pomorcima“ (S6).

Parovi nastoje provoditi koliko je moguće vremena zajedno, a vrijeme drugih aktivnosti sugovornica smanjuje se u odnosu na ono kad je partner fizički odsutan. Zanimalo me osjećaju li pritisak za intenziviranjem vremena ili pak nadoknađivanjem propuštenog. Na zajedničko vrijeme gledaju isključivo pozitivno, smatraju kako se vrijeme i trenuci mogu nadoknaditi što je situacija koja dolazi spontano, bez pritiska. Kad bi se isto upitalo njihove partnere odgovori bi se mogli, sudeći prema mišljenjima sugovornice, kretati u drugom smjeru. Neke od njih smatraju kako su njihovi su partneri često "rastrgani" između svega što namjeravaju učiniti u periodu kad su kod kuće, a to djeluje i na same sugovornice s obzirom na to kako partneri ponekad ne mogu s njima provoditi vremena koliko bi one to željele.

„ Apsolutno zato što znamo i ja i on da će ta 3 mjeseca proletjeti, i opet će otići. Stvarno se trudim ono maksimalno, ali on je rastrgan. Znači ja ga želim, djeca ga žele, prijatelji da ga žele. On treba svih zadovoljiti, dok ja hoću da je samo sa mnom. Znači ja bi ga samo za sebe, ali on mora vidjeti kumove i prijatelje i tako dalje“ (S3).

Vrijeme prilagodbe ne ističe se tek u kontekstu partnerova odlaska, već i njegova povratka kući i fizička uključivanja u obiteljske situacije. Partnerov povratak zahtjeva prilagodbu i reorganizaciju rutine koja je stvorena u obitelji u vrijeme njegova fizička izbivanja. U toj reorganizaciji nalazi se i partnerovo preuzimanje obaveza koje su do tada obavljale partnerice, a koje su uzrokovale nedostatak njihova slobodnog vremena. Zajedničko vrijeme para nastoji se intenzivirati s obzirom na ono već propušteno i ono koje će se tek propustiti. Sugovornice pridaju važnost samostalnim aktivnostima para za razvoj i održavanje povezanosti, no oni parovi sa mlađom djecom ih često ne uspijevaju ostvariti. Ovo još jednom pokazuje koliku ulogu zajednička djeca imaju u istraživanim područjima, a iduće poglavlje u potpunosti će se posvetiti toj problematici.

4.3. Obiteljski život

Kao što je već rečeno i kroz njihove odgovore prikazano, sugovornice se svakodnevno suočavaju s izazovima koje donosi njihov samostalni boravak s djecom. Iz tog razloga područje obiteljskog života, odnosno obveze u tom području, navode kao najizazovnije u periodu partnerova fizička odsustva. To se posebice ističe kod onih sugovornica kojima nedostaje pomoć treće osobe u brizi oko djece. Ipak, odgovori nekih od njih pokazuju da se i u toj izazovnosti krije poneka olakotna okolnost. Navode kako se rađanjem i odrastanjem njihove djece mijenja i njihova percepcija partnerova izbivanja. Dok je za neke sugovornice bilo lakše emocionalno podnositi partnerovo fizičko odsustvo prije negoli su imali zajedničku djecu, a što uvelike prepisuju organizaciji svakodnevice sukladno vlastitim željama i potrebama, druge smatraju kako upravo vrijeme s djecom uskraćuje ono bez partnera. Odnosno, užurbanost svakodnevice koja je posljedica usklađivanja roditeljskih i drugih obveza, glavni je uzrok percepcije vremena partnerova ugovora kao brzo prolazećeg.

„kad si zauzet i ditetom i imaš druge obaveze to brzo prođe“ (S4).

„Ja navečer kako legnem tako zaspem, dan me pojede što je super jer ne plaćem za njim, ne patim za njim. Dok smo bili cura i dečko, dok sam ja bila studentica, taj dan bi bio beskonačan i obično ja bi išla na kavu, ja bi išla na trening, ja bi išla na faks, ono doslovno su se brojali dan i križali. Međutim, otkad smo dobro prvo dijete kamoli s dvoje meni prođe njegov ugovor za čas, tako da definitivno mi je bilo teže kao curi. Djeca te pojedu, s djecom to proleti, djeca jednostavno ne daju vremena za tugovanje“ (S3).

Iako se ovo istraživanje ticalo partnerica pomoraca, odnosno ispitivala se njihova perspektiva različitih sfera zajedničkog života, u kontekstu rasprave i što boljeg uvida u obiteljski život, neizostavno je bilo pitanje utjecaja partnerova, odnosno očeva odlaska na njihovu djecu. Figura oca bespogovorno je važna tijekom čitava odrastanja, a njegovo odsustvo može izazvati brojne psihosomatske probleme i u djece (Rosenfeld, Rosenstein i Raab, 1973). Dolazim do spoznaje da je utjecaj očeva fizička odsustva najveći kod djece ranog i srednjeg djetinjstva. Nakon što s godinama dobivaju pojam o vremenu i postaju sve svjesniji očevih kontinuiranih izbivanja, česte su oscilacije raspoloženja i otac im sve više fali u svakodnevnim situacijama:

„On kako je sve stariji, tako je sve svjesniji. Prvih dva puta kad je išao nije malog bilo briga, sad zadnje kad je otišao dva tjedna mali nije sebi došao. I još sad kad uzme lopte više stalno ‘tata tata’ jer je naviknuo stalno s tatom ići vani na nogomet“ (S2).

„...unazad 2, 3 godine, baš ga dira kad ode, baš bude nekoliko prvih dana utučen. Kroz cijeli ugovor govori "kada će tata doći, tata bi ovako, tata bolje" tako da starijem djetetu definitivno fali“ (S3).

„Teško je, prvenstveno kad on tek isplovi zato šta moja curica je jako vezana za njega i to emocionalno jako pogađa i imamo velike oscilacije par dana prije nego ode i par dana nakon šta ode. I ja znam biti jako nervozna i živčana jer to sve koliko utječe na njega utječe i na mene, samo što ja to gledam i vidim kako ona zapravo se muči i pati, a ne možeš joj pomoć“ (S1).

U konačnici, kao što i zadnji odgovor upućuje, utjecaj na djecu jest i utjecaj na majku. One razumiju osjećaje i potrebe svoje djece te im nastoje pomoći u njihovom balansiranju, a što na majke, tvrde Rosenfeld, Rosenstein i Raab (1973), stavlja dodatno opterećenje. Majke sa zajedničkom djecom doživljavaju brojne važne situacije i trenutke u kojima partner, odnosno otac ne može fizički prisustvovati zbog boravka na brodu. Naime, zamolila sam sugovornice da, u kontekstu razvoja njihove obiteljske zajednice, izdvoje neke trenutke u kojima se njegovo fizičko odsustvo posebice osjetilo. Najviše su se izdvojili trenuci dječjih bolesti, koje se pokazuju i kao najveći uzročnik straha u samostalnom boravku s djecom. Ipak, tu su i oni sretni i svečani trenuci, posebice oni prvi: prve riječi, prvi koraci, prvi rođendan, prve pričesti itd.

„...a poslije kad je počeo prohodavati, onda su počeli problemi, onda su se počele dešavati stvari koje ono...on ode, ja trčim za njim i puno bi mi značilo da je tu. Bolesti su mi najgore, tipa kad moramo po noći, ako ima visoku temperaturu ili nešto se događa pa moram po noći s njim na pedijatriju, to mi je smrt“ (S2).

„Bila je prva pričest, znači to je nešto što nema te plaće jednostavno nema tih dolara eura ili čemu već priča. Prva sveta pričest, djetetov sakrament, tate nema. Em sam se polomila oko organizacije, em da ne govorim kako sam se osjećala iznutra. Em sam žalila njega na brodu šta nije s nama em sam žalila to dijete što tata nije s nama“ (S3).

U situaciji ovog, i kroz razno-razne situacije opisanog fizičkoga odsustva, bilo mi je važno ispitati partnerovo i očevo psihičko prisustvo. Za razliku od poneke informacije koju, saznajem u ovom istraživanju, sugovornice odgađaju do partnerova povratka, očeva je uloga i uključenost u život djece, neodgodiva. Otac u periodima fizička odsustva redovito komunicira s djecom te se svakodnevno informira o svemu što se događa u njihovom životu. On se dakle po navodima sugovornica, uključuje u mjeri u kojoj može te vodi računa o njihovom ispravnom rastu i razvoju.

„Komunicira on svakodnevno, po nekoliko puta u danu se oni čuju, bilo da se radi po pitanju škole ili treninga. Možda to glupo zvuči, ali osim tog njegovog fizičkog neprisustva, sve ostalo je tu i nema sad nešto da je on tog razgovora isključen, pogotovo kad je sin u pitanju (S8).

„Pa kad njega nema koliko se on i more uključiti, ako je on bolestan on pita i jel dobro, jel mu pala temperatura, sve oko njega što je. Da, fizički nije tu, ali brine. I zove on njega svaki dan, i brine i kad nauči neke nove riječi onda on ponavlja s njim preko telefona...“ (S2).

Kroz raspravu o organizaciji svakodnevice u periodu partnerova fizička prisustva, većina sugovornica navodi kako on preuzima dio obaveza, a ponekad i većinu njih. Podjela obaveza se posebno ističe u kontekstu roditeljskih obaveza, odnosno onih vezanih uz zajedničku djecu. Iako njegov povratak može poremetiti rutinu i ritam svakodnevice koji je stvoren od strane majke i djece, sugovornice u svojim partnerima pronalaze oslonac. To se ne mijenja s obzirom na djetetovu dob pa se uključivanje i ravnomjerno sudjelovanje u brizi i odgoju djece spominje kroz različite situacije od promjene pelena i uspavljivanja djece u periodu ranog djetinjstva do sudjelovanja u školskim i izvannastavnim aktivnostima kod one školske dobi.

„Znači tu je fleksibilan što mi je super pa se ja onda mogu više osloniti na njega i sve ono što sam ja radila ajmo reći prebaciti malo taj teret na njega“ (S1).

„Djecu mi preuzme ono totalno. Vozi dovozi, prati zadaću, lektiru uspavljuje malu ako treba uspavljivati, znači kompletno sve“ (S3).

„Male su i jesu više meni privržene, ja imam određene zadatke, međutim on stvarno, a skoro pola pola je sve. Mijenja pelene i nosi spavati i pere veš, stvarno sve. Jedino bočice neće da pere ali dobro, on više veša njihovog pere tako da, velika pomoć ne mogu reći“ (S7).

U ovom se dijelu rada nastojao prikazati obiteljski život u kojem je partner, odnosno otac pomorac. Može se zaključiti kako je vrijeme njegovog fizička odsustva izazovno na više razina. Na emocionalnoj razini izrazito utječe na zajedničku djecu koja sazrijevanjem postaju svjesnija očeva odlaska koji može negativno djelovati na njihova psihička stanja. Balansiranje njihovim, a u konačnici i svojim emocijama kao i djelomično preuzimanje uloge oca u vrijeme njegova odsustva, za sugovornice predstavlja izazov i napor. Ipak, neke sugovornice smatraju kako je upravo vrijeme koje provode s djecom zaslužno za percepciju partnerova ugovora kao vremena koje brzo prolazi. Gotovo sve sugovornice ističu kako se partner na različite oblike uključuje u život djece i obitelji kad je fizički odsutan, a u periodima fizičkog prisustva obaveze se dijele među roditeljima ili se kod nekih u potpunosti prebacuju na partnera.

4.4. Intima i emocije

4.4.1. Dvosjekli mač

Emocije i emocionalna stanja pokazala su se važnim elementima duž čitavu raspravu, odnosno kroz sva ispitivana područja zajedničkog života. Kontinuirano fizičko izbjivanje partnera, kontinuirano utječe i na razne i različite sfere intimnog i obiteljskog života. Stoga ne čudi kako je prilagodba sugovornica na redovito izmjenjivanje faza partnerova fizička prisustva i odsustva, dugotrajan proces koji svaka od njih proživljava na sebi svojstven način, dok na tome putu prolaze kroz niz stanja.

„Znala sam što me čeka, ali nisam znala što me čeka. To u teoriji znaš što te čeka, ali u praksi ne“ (S2).

Partnerov odlazak izaziva različite reakcije u sugovornica. Joan (1987) smatra da čak i kod žena koje lakše podnose partnerov odlazak, postoji neka vrsta anksioznosti. Ta se anksioznost povezuje s modelom separacijske anksioznosti, prisutne u djece prilikom odvajanja od svojih skrbnika, odnosno subjekta privrženosti. Moje sugovornice potvrđuju kako partnerov odlazak može izazvati suočavanje s neugodnim i teškim emocionalnim stanjima kao što je primjerice gubitak osjećaja sigurnosti. Problem se povećava kod sugovornica koje ne progovaraju o tim emocijama pred partnerom, što dovodi do produbljivanja i sve težeg nošenja s istim. To je zapravo već spomenuta situacija filtriranja informacija, što čine zbog zaštite partnerova emocionalna stanja. S druge strane, sugovornica koja o svojim emocijama otvoreno razgovara s partnerom, smatra kako fizičko neprisustvo i time nemogućnost partnerova potpunog iskustva životnih trenutaka i situacija s kojima se ona nosi, može dovesti do nedostatka razumijevanja s njegove strane.

„Ima dana kad mi je baš previše. Imam dana kad plačem samo, pa ima dana kad bude okej, kako koji dan kažem ti. Ja znam biti nekad depresivna i zbog posla i sin je često bolestan i onda očekujem od njega neke stvari, a on mi te stvari ne more dat u tom trenu. Ne more on sad meni...on će mene razumit i probati me utješiti, ali nema on taj neki osjećaj za to“ (S2).

„ Fali to sve, fali da te zagrlj navečer i da ti kaže da će biti sve okej. Fali da kad ideš na posao da te poljubi, fali sve to. Fali i pričati o osjećajima nekad i ono kad je doma drugačije je, ležimo na kauču, pričamo o nekim stvarima, gledamo film, zagrlimo se, lakše ti je. A sad kad ga nema to sve nestane i onda ono, ne znam tu si, živiš, ali prisutno-neprisutan si cijelo vrijeme“ (S3).

S druge strane, sugovornice navode kako su emocije sreće i uzbuđenja prilikom partnerova povratka teško mjerljive s bilo kojim drugim emocionalnim stanjem. One su, smatraju sugovornice, shvatljive samo onima koji žive ovakvim načinom života, samo onim obiteljima koje dožive nečiji dugoočekivani povratak. Iz tog razloga ovakav način života nazivaju "dvosjeklim mačem". Način života koji im s jedne strane uzima, a s druge daje, pomaže im u održavanju dinamičnosti odnosa, a što u konačnici rezultira održavanjem bliskosti i pozitivnih emocija u odnosu.

„Znači to je dvosjekli mač, je teško je, njemu ugovor je 4, ali on može doći nakon 5. mjeseci. Nema ga za ovo, nema ga za ono, ali ništa se ne može usporediti s tim osjećajem kad on dolazi...tih par dana, znači tko ne zna ne može razumijet. To je to, ja to svima govorim, preporučam (S3).

Način na koji sugovornice doživljavaju partnerovo fizičko odsustvo oblikovan je nizom čimbenika. Obiteljska pozadina pokazala se kao jedan od njih u slučaju ovog istraživanja. Jedna sugovornica je, osim što je partnerica pomorca, i dijete pomorca. Odrastanje u obiteljskoj zajednici obilježenoj očevim izbivanjem, rezultiralo je shvaćanjem i osjećanjem takvog načina života svojim prirodnim okruženjem:

„U principu, kako sam ja i prije bila dijete pomorca onda ja sam tu možda malo više opuštenija od nekih drugih žena, meni je to bilo najnormalnije kako da kažem, prirodno okruženje, a opet neprirodno. Vjerojatno zato što sam navikla na to neko odsustvo osobe unutar kućanstva. Meni čak malo idu i na živce te neke žene, a ima nas svakakvih, ne kažem ja da ona voli svog muža više nego ja, meni jednostavno to ide...ne podržavam tu kenjkavost oko toga, jebemu miša svi mi dobro živimo zahvaljujući tom njegovom poslu“ (S8).

Osim nje, sugovornice koje su duži niz godine partnerice pomorca te je njihov zajednički život od početka obilježen prirodom njegova posla smatraju kako su na njega naviknute. Pokazalo se kako se s fizičkim odsustvom partnera uglavnom teže nose sugovornice s mlađom djecom koja zahtijevaju veću razinu posvećenosti i brige. Taj nalaz podudara se s onim u istraživanju autora Thomasa, Sampsona i Zhao-a (2003). Obavljanje uloge jedinog fizički prisutnog roditelja dovodi do fizičke iscrpljenosti koja izaziva i razna negativna emocionalna stanja.

Emocionalna stanja sugovornica izazvana partnerovim odlascima i dolascima mogu se promatrati kroz linije suočavanje s ovim specifičnim načinom života. Dvosjekli mač oksimoron je kojim se koriste kako bi ih opisale. Dok tako jedna njegova oštrica podrazumijeva negativne emocije i stanja, izazvana odlaskom i fizičkim odsustvom partnera, druga govori o sreći i uzbuđenju koje smatraju samo sebi poznatim. Način reagiranja i emocionalnog podnošenja situacija razlikuju se u pojedinačnim slučajevima i ovisi o različitim faktorima, od kojih su u ovome istraživanju istaknuti dob djece, vrijeme provedeno u partnerskom odnosu te obiteljska pozadina. Otkriveno je i kako partnerovo fizičko odsustvo izaziva pozitivne posljedice na odnos, o čemu će više biti govora o raspravi o bliskosti i intimni koja slijedi.

4.4.2. Daleko od očiju, a blizu srca

Kroz čitavu se raspravu zajednički život sugovornica i njihovih partnera dijeli na intimni i obiteljski. Iako već raspravom dokazano isprepleteni, obiteljski život ponajprije odražava funkcioniranje zajednice para i njihove djece, dok intimni fokus nastoji staviti isključivo na par. Ispitivanje intime para bio je trenutak razgovora u kojem se ulazi u najprivatniji ispitivani dio njihova zajednička života, a sve s ciljem otkrivanja bliskosti i održavanja iste u odnosu koji je obilježen čestom fizičkom razdvojenosti. Sugovornice navode kako je za njih intima puno više od fizičke komponentne. Ona je potpuno poznavanje i razumijevanje partnera, ona je povjerenje i podrška te je kao takva neophodna je za opstanak para. Njihovi pogledi i stavovi naspram intimnosti u skladu su i sa spomenutom definicijom intimnosti prema kojoj je ona istinsko poznavanje između dvoje ljudi (Collins i Feeney, 2004).

„Pa nije meni intimnost samo fizički. Meni je, dapače suprotno znači duhovna neka razina intelektualna, tako da mi smo u toj fazi i po godinama i po stažu da stvarno nije fizički, nego baš ona ta neka povezanost i prijateljstvo i srodna duša i da sve možeš reći, da sve možeš povjeriti, da nema srama i nema kočnica“ (S3).

„Pa onako kad si s nekim izrazito blizak i kada ga jako dobro poznaješ i on tebe poznaje i možeš jednostavno sve si reći, sve popričati. Kad neko po tvom pogledu sve zna što se događa, kad te netko pročita ko knjigu i ti tog drugog i ono smijete se, a bez da je itko išta rekao“ (S7).

„Kod nekih je parova možda naglašena više seksualnost, kod nekog je komunikacija, kod nekog je neki zajednički rad, mislim da to sve individualno, ja bi rekla da kod mene nekako svega po malo“ (S8).

Intimno se ponašanje, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006), dijeli na verbalno i neverbalno. U periodu fizičke razdvojenosti partnera neverbalno je ponašanje, iskazano kroz dodir i tjelesnu blizinu, onemogućeno. Važno je stoga fokus prebaciti na verbalno intimno ponašanje, odnosno postizanje blizine parova na psihičkoj razini. Sugovornice navode kako se ono odvija kroz kvalitetnu komunikaciju koja sadrži neizostavne međusobne izjave ljubavi i informiranje. Kao način pokazivanja bliskosti i privrženosti partneru, sugovornice navode informativno uključivanje partnera u sve osobne i obiteljske situacije te kroz međusobnu brigu. Tu brigu nekolicina njih iskazuje kroz ispunjavanje roditeljskih i drugih kućanskih obveza kako bi njihovi partneri osjećali mir i nezabrinutost.

„Kad imam ja potrebu slikam mu se sa frizuram ili u nekoj kombinaciji u kojoj idem van, isto tako kad je u teretani pa sav nabrijan izađe pa ima potrebu on meni se poslika, pa naravno ljubavne poruke, igrice i to“ (S3).

„On je znao da sam ja doma da pazim na dicu i na kuću i sve ono u čemu je i on morao sudjelovati da je doma. On je bio miran na brodu znajući da je obitelji sigurna i da je sve ono što je pod mojom domenom, da će to biti odrađeno“ (S5).

Još neki od elemenata intime jesu i razumijevanje i podrška. Dok neke sugovornice progovaraju o nedostatku razumijevanja u periodima fizičke udaljenosti, druge ga zbog iste ističu kao neophodnu stavku održavanja kvalitete odnosa. Navode kako od svojih partnera traže razumijevanje za svoje emocije i potrebe, ali ga istovremeno osjećaju za njegove. Uzajamno razumijevanje vodi i uzajamnoj podršci partnera i time prihvaćanju posla kojim se on bavi. Istovremeno uviđam kako sugovornice koje češće ukazuju na partnerovu poziciju i pozivaju se na razumijevanje izazovnosti koje ona nosi, jesu i one koje lakše podnose partnerovo fizičko odsustvo.

„Mi imamo razumijevanja jedno za drugo, imali smo ga. U biti podrška smo jedno drugome i prolazili smo sve te trenutke, i dobre i loše zajedno, kroz život, ono što život donosi“ (S5).

„On se u drugom poslu ne vidi, on to voli, on ide s guštom, on i kad ne treba raditi on nešto prčka. Ja ga apsolutno podržavam jer ja kad bi njemu zabranila, postavila ultimatum, to ne bi bilo moj muž. To ne bi bila ta osoba, ja bi njemu uzela njega. Teško je, bude svega, ali kad se sve zbroji i oduzme, sretni smo. Sretni smo i to je to“ (S3).

Održavanje intimnosti u odnosu između dvoje ljudi tijekom godina, element je koji se može primijeniti na niz drugih istraživanja parova. U ovom istraživanju dodatnu crtu zanimljivosti dobiva upravo zbog česte fizičke odvojenosti partnera. Upravo nju, fizičku daljinu s kojom se ovi parovi suočavaju, većina sugovornica smatra uzrokom održavanja žara u odnosu tijekom zajedničkih godina. Na upit o tome kako održavaju intimnost tijekom godina jedna sugovornica izjavljuje kako je tome uzrok partnerov boravak na brodu. Uz već spomenuto uzbuđenje prilikom partnerova povratka, govori se i o oživljavanju strasti prisutne na početku odnosa.

Vrijeme koje provode zajedno i sve svakodnevne i druge situacije koje su im u periodu partnerova fizička odsustva onemogućene, posebno cijene. Osim toga, zajedničko se vrijeme nastoji iskoristiti na pozitivne situacije i emocije, što umanjuje partnerske sukobe, kao što to u svom istraživanju otkriva i autorica Lučić (2007).

To se čisti kuća, nakuhavaju se jela koja voli, deserti i ne znam, idem na sve moguće tretmane, kupujem novo rublje...svaki put kad dođe iznova se i oni i ja zaljubimo jedno uz drugo i iznova su one strasti i iskrice kao prije 17 godina kad smo se upoznali. Ja još uvijek imam trnce kao one večeri, onog dana kad sam ga upoznala na toj svadbi, isto tako i on. Ne mogu to opisati“ (S3).

„...ali onda kad dođe ti kao da nekim dijelom počneš iznova tako da, sigurno ta razdvojenost nešto i napravi da ti veza postane interesantnija, da malo izbacis iz neke kolotečine“ (S7).

Od svih ispitanih područja, emocionalna stanja i intimnost, najviše govore o procesu. Svaka od sugovornica prolazi kroz vlastiti proces izmijene emocija koji ne nestaje kroz vrijeme provedenih zajedničkih godina i partnerovih ugovora. A ne nestaje ni intima. Govoreći o njoj kao o spoju različitih segmenta partnerskog odnosa, od kojih se najviše ističe povezanost na duhovnoj razini, te ističući njenu neophodnost, tvrde kako je uspijevaju održati. Intima je za svaku od sugovornica i njihovih partnera osobno područje stoga je svaki od parova održava na sebi svojstven način. U slučaju ovog istraživanja na parovima koji su često fizički udaljeni, izdvojene su međusobne izjave ljubavi preko nekih od komunikacijskih kanala, slanje fotografija, informiranje i uključivanje u svakodnevne situacije, briga za zajedničko kućanstvo itd. Otkriveno je kako se takav način života, obilježen čestom fizičkom udaljenosti para, gleda kao prednost u kontekstu održavanja intime i bliskosti u odnosu, koja se intenzivira u periodu partnerova fizička prisustva. Zajednički život pomorca i njegove partnerice u brojnim je, kroz raspravu i spomenutim segmentima, specifičan. Smatrajući kako ga istinski razumiju tek oni parovi i one obitelji koje ga žive ili prožive, sugovornice zaključuju o njemu kao posebnom životu, koji žive neki posebni ljudi:

„...to su posebni životi, posebne ljubavi, posebne žene i posebni muškarci. To razumije samo neko tko je u tome“ (S3).

5. Zaključak

Iskustvo stvaranja i održavanja intimnog i obiteljskog odnosa s partnerom pomorcem, iz perspektive partnerica pomoraca, nastojalo se ispitati kroz nekoliko odabranih područja zajedničkog života, odnosno njihovu dinamiku kroz periode partnerova fizička prisustva i odsustva. U razgovor sa sugovornicama kao i prikaz rasprave krenulo se s temom komunikacije, elementom odnosa koji je kroz literaturu tumačen kao neophodna stavka u stvaranju i održavanju veze između partnera. U odnosu koji kroz faze partnerova fizička odsustva poprima oblik odnosa na daljinu, komunikacija se istaknula kao temelj njegova ispravnog funkcioniranja, koji održava povezanost partnera na psihičkoj razini, čime pomaže u suočavanju sa negativnim emocijama izazvanim partnerovim izbjivanjem te mogućnost njegova uključivanja u svakodnevna zbivanja obitelji. Količina i kvaliteta komunikacije u periodu partnerova fizička odsustva uglavnom se opisuju smanjenima naspram drugog perioda, a jedna od ključnih otkrivenih karakteristika jest filtriranje informacija, odnosno izbjegavanje ili odgađanje razgovora koji bi partnere mogli emocionalno uznemiriti. Kao najčešće komunikacijske teme u oba perioda ističu se obiteljska i roditeljska zbivanja i obveze, a posebno se ističe važnost razgovora o emocijama za lakše svladavanje izazova tijekom perioda partnerova fizička odsustva.

Najopširnija tema prilikom intervjua kao i prikazane rasprave, bila je ona o svakodnevici sugovornica. Ova tema zapravo sadrži i djelomično prožima sve preostale, a analizi svakodnevice sugovornica pristupilo se kroz tri ulaza. Prvi dio odnosi se na sve izazovnosti s kojima se sugovornice susreću u vrijeme partnerova fizička odsustva. Naziv "*Četiri kantuna kuće*" tako upućuje na brigu o djeci i kućanstvu, odnosno sve obveze koje sugovornice obavljaju samostalno u vrijeme partnerova fizička odsustva, od kojih dominiraju roditeljske. Iako izazovno i iscrpljujuće, upravo suočavanju s raznim svakodnevnim situacijama pripisuju razvijanje vještina samostalnosti i organiziranosti. Dobra organizacija omogućuje im i slobodno vrijeme koje provode u raznim sportskim ili zabavnim aktivnostima, navedenim u dijelu "*Njeno vrijeme*", koji otkriva i da priroda partnerova posla utječe da odluku o njihovom zaposlenju. Posljednji dio, "*Povratak i (re)organizacija*", prikazom i usporedbom svakodnevice u periodu partnerova fizička prisustva, donosi zaključak da se partneri aktivno fizički angažiraju u podjeli i preuzimanju svih roditeljskih i kućanskih obveza. Osim podjele obveza, od posebne su važnosti u tom periodu i zajedničke aktivnosti. Samostalne zajedničke aktivnosti istaknute su kao vrlo važan element odnosa s pomorcem koje paru omogućuju nadoknadu propuštenog vremena, a sugovornice s mlađom djecom govore o njihovom nedostatku. Ipak, partnerov

povratak u većini slučajeva zahtjeva period prilagodbe čitave obitelji i reorganizacije ritma stvorenog od strane partnerica i njihove djece.

Termini prilagodbe i izazova ipak su se najviše spominjali u kontekstu prilagodbe na odlazak i fizičko odsustvo, no ne samo partnera nego i oca. U dijelu rasprave o obiteljskom životu sugovornice otkrivaju kako njihova djeca odrastanjem razvijaju jače emocije na očevo fizičko odsustvo, koje u konačnici negativno utječu i na emocionalna stanja sugovornica, odnosno partnerica i majka. S druge strane, popunjenost dijela dana brigom o djeci, kod sugovornica stvara percepciju skraćenog vremena partnerova izbjivanja kao i vezanih negativnih emocija. Iako pojedinačna iskustva svjedoče o brojnim propuštenim trenucima u koje su upisani i oni posebno važni tijekom odrastanja, sugovornice navode kako su partneri, odnosno očevi, psihički prisutni u svakoj sferi rasta i razvoja njihove djece, što postižu redovitim informiranjem i uključivanjem u život obitelji.

Emocije i emocionalna stanja elementi su otkrivani niz čitav razgovor sa sugovornica pa su tako i svrstani u zasebnu tematsku cjelinu zajedno sa intimnošću, područjem zajedničkog života koji se za potrebe ovog istraživanja posebno istraživao. "*Dvosjekli mač*" dio je koji otkriva ambivalentnost emocija vezanih uz partnerovo fizičko odsustvo. Iako suočene s onim negativnim, emocije vezane uz partnerov povratak sugovornice opisuju kao posebne doživljaje koje teško mogu razumjeti oni koji se ne nalaze u sličnoj ili istoj životnoj situaciji. Da partnerovo povremeno fizičko odsustvo donosi prednosti ističu i tijekom rasprave o intimnosti, priloženoj u dijelu "*Daleko od očiju, a blizu srca*". Intimnost je za sugovornice spoj različitih komponenata od kojih je najviše istaknuta povezanost partnera na duhovnoj razini, a njeno održavanje većina njih prepisuje upravo fizičkoj razdvojenosti odnosno njenoj kompenzaciji kroz intenzivnu psihičku povezanost i strast prisutnu u vrijeme ponovnog fizičkog povezivanja para.

Kao što je rečeno u citatu kojim rad završava, a i naslovom počinje, zajednički život s partnerom pomorcem poseban je život. Spremnost na odricanja, prilagođavanje izazovnim situacijama i puno razumijevanja tek su neki od zahtjeva koje ovakav način života donosi i stavlja pred partnere. No oni koji ih prihvate i nauče s njima živjeti, otkrivaju radost ponovnih susreta i posebnost zajedničkih trenutaka, doživljaje koje moje sugovornice opisuju kao samo njima znane. Za potpunu sliku intimnog i obiteljskog života parova u kojem je jedan od partnera pomorac, pogodno bi bilo isti ispitati i iz perspektive partnera, odnosno pomoraca. To bi se moglo ostvariti kroz intervju s parovima, jednom od zamišljenih realizacija proširenja ovog

istraživanja te ujedno i prijedlogom za razvoj daljnjih. Proces prikupljanja sugovornica pokazao se izazovom ovog istraživanja, a mogući razlog krije se u strahu od uvida u intimni život individue i stvorene obitelji. Taj element izazovan je i s istraživačke strane u kontekstu čega je bilo iznimno važno ne prelaziti granicu između stvarnih potreba istraživanja i dopuštene istraživačke znatiželje te pretjeranog zalaženja u privatno područje sugovornica.

6. Prilozi

Prilog 1. Tablica s osnovnim podacima o sugovornicima i intervjuima

Sugovornica	Dob	Duljina intimnog/ partnerskog odnosa	Broj i dob djece	Vrsta ugovora partnera (u mjesecima)	Mjesto i vrijeme održavanja intervjua	Vrijeme trajanja intervjua	Istraživačica
S1	36	9 godina	Jedno dijete (srednje djetinjstvo)	6-6	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 20.04.2023.	1h i 25 min	Dora Lukan
S2	27	10 godina	Jedno dijete (rano djetinjstvo)	3-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 22.04.2023.	41 min	Dora Lukan
S3	35	17 godina	Dvoje djece (rano djetinjstvo; adolescencija)	4-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 24.04.2023.	42 min	Dora Lukan
S4	49	21 godina	Jedno dijete (rana odrasla dob)	2-2 (tjedna)	Online, Zoom 24.04.2023.	31 min	Dora Lukan
S5	53	37 godina	Dvoje djece (rana odrasla dob)	3-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 28.04.2023.	33 min	Dora Lukan
S6	46	25 godina	Troje djece (rana odrasla dob; adolescencija)	3-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 04.05.2023.	43 min	Dora Lukan
S7	39	10 godina	Dvoje djece (dojenačka dob)	3-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 16.05.2023.	50 min	Dora Lukan
S8	46	20 godina	Jedno dijete (adolescencija)	3-3	Grad u Sjevernoj Dalmaciji, 19.05.2023.	30 min	Dora Lukan

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovana,

Pozvani ste sudjelovati u istraživanju kojeg provodim za potrebe pisanja svog diplomskog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilištu u Zadru. Istraživanje provodim tijekom ljetnog semestra akademske godine 2022./2023., pod vodstvom mentorice izv. prof. dr. sc. Valerije Barade. Tema istraživanja jest specifičnost odnosa i zajednice s partnerom pomorcem.

Intervju koji će okvirno trajati sat vremena, biti će tonski sniman i transkribiran. Ako želite, moći ćete dobiti isječke iz intervjuja koje bi koristila za svoj diplomski rad, kako biste mogli utvrdili vjerodostojnost navedenih odgovora. Također, možete dobiti audio zapis našeg razgovora.

Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Vaš identitet će znati samo osoba s kojom ste razgovarali. U bilo kojim pisanim materijalima koji će se temeljiti na razgovoru s Vama, bit ćete predstavljeni pseudonimom. Ako želite, na uvid ćete moći dobiti moj diplomski pisani rad.

Za bilo kakve daljnje informacije, možete me bez oklijevanja kontaktirati na broj mobitela: _____ ili putem elektronske pošte _____.

Prilog 3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

u sklopu pisanja diplomskog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru u ak. god.
2022./2023.

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživač/ica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.
2. Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da razumijem da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu istraživanja.
 - c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
 - d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman i transkribiran.
 - e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
 - f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis _____ Potpis: _____

(Sugovornik/ca)

(Istraživač/ica)

Mjesto i datum: _____

Prilog 4. Kodna lista

TEMATSKI KODOVI	DESKRIPTIVNI KODOVI
<p>4.1. Komunikacija: značaj i dinamika</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Značaj (temelj odnosa, sigurnost, uključenost) - Kanali (poruke, pozivi, video-pozivi, pisma) - Učestala komunikacija - Satelitska tišina - Rjeđa komunikacija - Filtriranje informacija, bijele laži - Bez kočnice - Teme (djeca, obitelj, obveze, emocije i potrebe)
<p>4.2. Svakodnevnica <i>4.2.1. Četiri kantuna kuće</i></p> <p><i>4.2.2. Njeno vrijeme</i></p> <p><i>4.2.3. Povratak i (re)organizacija</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Roditeljske obveze - Kućanske obveze - Nedostatak slobodnog vremena - Nedostatak fizičke pomoći oko djece - Pomoć oko djece (roditelji, braća, susjedu, vrtić, teta čuvalica) - Razvijene vještine (organiziranost, samostalnost, rješavanje problema, strpljenje) - Slobodno vrijeme (sport, šoping, druženja, tretmani itd.) - Zlatni kavez - Nezaposlenost i zaposlenost (fleksibilnost i gubitak poante školovanja) - Povratak kao "Nova godina" - Podjela i prepuštanje obveza - Prilagodba na odlazak i dolazak - Poremećaj rutine - Zajedničko vrijeme s djecom - Samostalno zajedničko vrijeme (izleti, planinarenja, kave) - Intenziviranje vremena i rastrgan partner
<p>4.3. Obiteljski život</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Brzo prolazeće vrijeme - Oscilacije raspoloženja djece i utjecaj na majku

Prilog 5. Protokol istraživanja

Dobar dan i hvala Vam što ste pristali na sudjelovanje. Razgovor koji ćemo obaviti dio je istraživanja koje provodim u okviru diplomskog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru. Fokus rada je Vaša perspektiva specifičnosti zajednice i odnosa s partnerom pomorcem, čija priroda posla zahtjeva kontinuirano izmjenjivanje faza fizičkog prisustva i odsustva. Planirano vrijeme trajanja razgovora je oko sat vremena, a ukoliko ste suglasni s tim, razgovor će biti sniman da imam sve zabilježeno. Naknadno ću transkribirati snimku, ali pristup razgovoru imat ćemo samo moja mentorica i ja. Sve informacije i uvid iz razgovora koristit ću isključivo u svrhe akademskog rada. Jamčena Vam je anonimnost što znači da se nigdje neće navoditi Vaše ime i prezime ili bilo koji podatak. Niste obavezni odgovarati na pitanja na koja ne želite.

Ako se slažete sa svim rečenim, zamolila bih Vas da potpišete suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.

Intervju se sastoji od četiri dijela. Na samome početku postavit ću Vam nekoliko općenitih pitanja koja mi pružaju informacije bitne za daljnji razgovor. Prvi dio intervjuja čine pitanja kojim nastojim istražiti Vaše iskustvo komunikacije u odnosu i zajedničkom životu s Vašim partnerom pomorcem. Nakon toga razgovarat ćemo o intimnosti, a treći dio odnosi se na zajedničke aktivnosti Vas i vašeg partnera, kao i na organizaciju svakodnevice. U zadnjem, četvrtom dijelu, baviti ćemo se pitanjima odgoja vaše djece. Intervju ćemo privesti kraju uz neka zaključujuća pitanja.

Imate li kakvih pitanja za mene na početku?

U dogovoru intervjuja saznala sam informaciju o Vašoj i partnerovoj dobi te koliko imate djece s partnerom kao i koliko ona imaju godina. Možete li mi to još jednom ponoviti?

Osim toga, na samome početku zanimaju me i iduće informacije:

1. Od kada Vaš partner plovi i kako plovi?

2. Radite li i Vi?

a) Ako ne, jeste li radili? Zašto ste prestali?

3. Živate li s partnerom i zajedničkom djecom samostalno ili u zajednici (svekar, svekrva, braća, sestre, rodbina itd.)

KOMUNIKACIJA

Kao što sam bila najavila, prvi dio intervjua sastoji se od pitanja kojima se ispituje komunikacija između Vas i partnera, odnosno vas kao para.

4. Što biste rekli, o čemu najviše komunicirate?

a) Jesu li se teme komunikacije mijenjale tijekom godina zajedničkog života?

5. Možete li mi usporediti način i vrstu komunikacije za vrijeme partnerova boravka kod kuće i one kada je na brodu?

a) Na koji način održavate komunikaciju s partnerom za vrijeme njegova boravka na brodu?

b) Koliko često komunicirate?

6. Koje su najčešće teme o kojima komunicirate s partnerom za vrijeme njegova boravka na brodu?

a) Što Vam se čini, uspjevate li komunicirati dovoljno o vama kao paru, vašem odnosu, intimnosti, zajedničkoj djeci itd.?

b) Komunicirate li o Vama? Dijelite li s partnerom informacije o Vašoj svakodnevici, aktivnostima, osjećajima?

c) Što Vam se čini, dijelite li sve informacije koje biste i prilikom komunikacije licem u lice?

7. Na koje probleme nailazite prilikom komunikacije kad je partner kod kuće i kad je na brodu?

a) Kako to utječe na Vas?

8. Što biste zaključno rekli, kakva je komunikacija između Vas i partnera?

a) Zašto je ona važna Vama osobno i za vas kao par?

INTIMNOST

9. Što je za Vas sve intimnost s partnerom i koliko Vam je važna?

a) Smatrate li se bliskom s partnerom? Zašto?

10. Kako održavate intimnost/bliskost s partnerom kroz godine zajedničkog života?

11. Na koji si način međusobno pokazujete ljubav i privrženost tijekom partnerova boravka kod kuće?

12. Što biste rekli, koliko ste i kako intimni s partnerom i za vrijeme njegova boravka na brodu?

13. Na koji si način međusobno pokazujete ljubav i privrženost tijekom partnerova boravka na brodu?

ZAJEDNIČKE AKTIVNOSTI I ORGANIZACIJA SVAKODNEVICE

14. Možete li mi opisati svakodnevicu Vas i vaše obitelji?

15. Kako se svakodnevica razlikuje u vrijeme kad je partner kod kuće i kad je na brodu?

b) Kako je organizirate i reorganizirate? Koliko je to zahtjevno?

c) Što biste rekli, koje svakodnevne aktivnosti su najizazovnije u vrijeme kad je partner odsutan i zašto?

15. Rekli ste da radite/ne radite. Je li partnerov posao, odnosno priroda njegova posla utjecala na Vaše karijerne odluke?

16. Kako se prilagođavate na partnerovo odsustvo? Koje su to svakodnevne aktivnosti ili možda hobiji, koji Vam pomažu ?

a) Koliko ste time bavite i kad je partner kod kuće? Pridruži li Vam se i on možda?

17. S kime najčešće provodite vrijeme kad je Vaš partner odsutan? Pružaju li Vam te osobe podršku u prilagodbi na partnerovo odsustvo i na koji način?

a) Nastavljate li druženja i kad je partner kod kuće?

18. Imate li neke zajedničke aktivnosti s partnerom koje održavate tijekom njegova boravka na brodu? (npr. gledanje neke serije, filmova)

19. Kako provodite zajedničko vrijeme sa svojim partnerom kada je kod kuće? Koje su Vam aktivnosti najčešće?

20. Biste li rekli da nastojite intenzivirati zajedničko vrijeme kad je partner kod kuće?

a) Osjećate li možda pritisak oko toga?

b) Može li se vrijeme nadoknaditi?

ODGOJ DJECE

21. Rekli ste da imate ___ djece, Jeste li toliko planirali ili planirate ih imati još?

a) Koju ulogu u toj odluci ima partnerov posao?

22. Kako dijelite dužnosti oko djece u vrijeme kad je partner kod kuće, odnosno oboje ste fizički prisutni?

23. Kako izgleda Vaša briga oko djece kad je partner na brodu?

a) Kako se osjećate radi toga? Osjećate li preveliki pritisak?

24. Kako izgleda partnerova briga oko djece kad je na brodu? Na koji se način on uključuje u odgoj?

25. Pomaže li Vam netko u brizi oko djece kad je partner na brodu i kako?

a) Koliko te osobe uključujete kad je partner kod kuće?

26. Možete li mi opisat period u kojem Vaša obitelj prelazi u novu životnu fazu (rađanje djece, odrastanje djece itd.), a za vrijeme koje Vaš partner plovi? Što je bilo posebno izazovno?

27. Što biste rekli kako vrijeme partnerova odsustva utječe na vašu djecu?

28. Biste li podržali svoju djecu u želji da postanu pomorci ili da postanu partner/ica pomorca?

a) Koji savjet biste im dali?

DODATNA:

29. Nakon svega izrečenog, voljela bi da sumirate priču. Što biste rekli, kako je partnerov posao utjecao na razvoj Vašeg odnosa i vaše obiteljske zajednice?

30. Što mislite, može li se reći da ste se privikli na takav način života? Što uopće znači priviknuti se?

31. Imate li neko pitanje za mene ili nešto za nadodati?

7. Literatura

Aron, Arthur, Norman, Christina C., Aron, Elaine N., McKenna, Colin i Heyman, Richard E. (2000). "Couples' shared participation in novel and arousing activities and experienced relationship quality", *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (2): 273-284.

Baras, Frano (2008). *Jadranom i oceanima*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Bernard, Russell H. (2006). *Research methods in anthropology: Interviewing: Unstructured and semi-structured*. Oxford: AltaMira Press.

Cepanec, Maja i Ljubešić, Marta (2012). "Rana komunikacija: u čemu je tajna?", *Logopedija*, 3 (1): 35-45.

Chandler, Joan (1987). *Sailors' wives and husband absence*. UK: University of Plymouth.

Collins, Nancy L. i Feeney, Brooke C. (2004). "An Attachment Theory Perspective on Closeness and Intimacy", u: Mashek, Debra J. i Aron, Arthur (ur.). *Handbook of closeness and intimacy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 163-187.

Čudina Obradović, Mira i Obradović, Josip (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.

Dodig, Miroslav (1988). "Prostorna, vremenska i sadržajna određenost slobodnog vremena pomoraca" u Luzer, Josip (ur.). *Zbornik radova 1. jugoslavenskog savjetovanja o uvjetima života i rada pomoraca "Čovjek na brodu"*. Rijeka: Fakultet za pomorstvo i saobraćaj, Pedagoški fakultet, 110-122.

Hargie, Owen i Dickson, David (2004). *Skilled interpersonal communication: research, theory and practice*. New York: Routledge.

Kolektivni ugovor: Kolektivni ugovor za pomorce državljanke trećih zemalja na brodovima u međunarodnoj plovidbi hrvatske državne pripadnosti, NN 21/23.

Lončarić, Mijo (1981). "O nazivima moreplovac, pomorac, mornar, brodar, lađar", *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 29 (3): 87-89.

Lučić, Blaženka (2007), Specifičnosti bračne zajednice pomoraca i njihovih supruga, Diplomski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Malouff, John M., Mundy, Susan A., Galea, Tamika R. i Bothma. Nicole N. (2015). "Preliminary Findings Supporting a New Model of How Couples Maintain Excitement in Romantic Relationships", *The American Journal of Family Therapy*, 43: 227-237.

Pernar, Mirjana (2010). "Ljubav i intimnost", *Medicina fluminensis*, 46 (3): 234-241.

Rosenfeld, Jona M., Rosenstein Eliezer i Raab, Marilyn (1973). "Sailor Families: The Nature and Effects of One Kind of Father Absence", *Child Welfare*, 52 (1): 33-44.

Skelac, Ines (2015). "Stewart Tubbs: Komunikacija – principi i konteksti", *Sociologija i prostor*, 53 (2): 186-190.

Slišković, Ana i Penezić, Zvezdan (2015). "Descriptive study of job satisfaction and job dissatisfaction in a sample of Croatian seafarers", *International Maritime Health*, 66: 97-105.

Slišković, Ana, Galić, Marko i Russo, Andrea (2019). "Motivacijski čimbenici u odabiru pomorske karijere: deskriptivno istraživanje na hrvatskim učenicima i studentima pomorstva", *Društvena istraživanja Zagreb*, 30 (1): 93-113.

Thomas, Michelle, Sampson, Helen i Zhao, Minghua (2003). "Finding a balance: companies, seafarers and family life", *The flagship journal of international shipping and port research*, 30 (1): 59-76.

Vejmelka, Lucija (2020). "Komunikacija među partnerima u digitalno doba: mogućnosti obiteljske medijacije", *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (2): 341-368.

Viljoen, Chris J. i Muller, Julian C. (2012). "A narrative hermeneutical adventure: seafarers and their complex relationship with their families", *Hervormde teologiese studies*, 68: 34-46

URL 1: Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture. "Strategija pomorskog razvitka", <https://mmpi.gov.hr/more-86/projekti-113/strategija-pomorskog-razvitka/15768> (15.06.2023.).

URL 2: pomorac.hr. "Kruh sa sedam kora kroz oči majke pomorca: "Nekad je bolje da i ne znam što se sve događa na brodu", <https://pomorac.hr/2022/08/31/kruh-sa-sedam-kora-kroz-oci-majke-pomorca-nekad-je-bolje-da-i-ne-znam-sto-se-sve-dogada-na-brodu/> (20.03.2023.)

